

Gyűjtő: SZAPU MAGDA	
Gyűjtés ideje:	
Tart.: EMLÉGI ÉS TŰZVÉGI ÉLET AZ OAH	
CIGÁRÁKNAK / MUTATVA JÓK A CIGÁRÁK SZOKÁS-	
ÁNYAGÁBÓL!	
Fotografiai mutató: VÁROSSZENT PÁL ÁB, SZIMO" (Szlóvakia)	
Számmutató: XIX, A, H	
	XXI,

--	--	--	--

--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

Szapu Magda

Evilági és tulvilági élet az oláh
cigányoknál

/ Mutatványok a cigányok szokásanyagából/

A cigányok hite szerint az ember tulvilági élete azonos evilági életével. E tanulmány célja eredetileg az oláh cigányok temetkezési szokásainak, a halottal és a ehalállal kapcsolatos hiedelmeinek bemutatása volt, a fentiek alapján azonban az utóbbi megértéséhez az előbbi ismerete szükséges.

Az anyag magvát a kaposszentjakabi¹ oláh cigányok szokásanyaga képezi, ezt támasztják alá, vagy épp az ellentéteket emelik ki a szimői² oláh cigányok közt végzett kutatások.

A tanulmány leítő jellegű. A téma kevésbé kutatott volta, a megjelent publikációk esetlegessége, a cigánykutatás eddigi eredményei az összehasonlító vizsgálatot még nem teszik lehetővé.

Az életmódra, a viselkedési és erkölcsi normákra, az emberi érintkezés formáira, a mindennapi életet kísérő szokásokra, a közösség belső szerkezetére vonatkozó adatok a más mutatják be, ill. az emlékezetanyag segítségével - néhány évtized táblatából - a múltat idézik. Természetesen az életkörülmények változásával párhuzamosan változnak a közösség szokásai is.

Talán nem fölösleges hangsúlyozni, hogy e munka szigorúan az említett két csoport hagyományanyagát dolgozza fel az adott helyen és az adott időben, bizonyos

szempontok szerint csoportosítva.

Miért esett a választás e két csoportra?

Mindkét csoport faluszéli, már letelepedett vagy -telepített oláh cigány, azonban életmódjuk még alig különbözik a vándor cigányok életmódjától; azonos főfoglalkozást űzők - házaló kiskereskedők; mindkét csoport a magyarlakta területek peremvidékén él vagy élt / Felvidék, Erdély/, ahol maga a lakosság szokásanyaga is hagyományörző.

Cigány csoportok

Kaposzentjakabon két cigány csoportot különböztethetünk meg: a románul beszélő teknővájó beás és a colari cigány dialektust beszélő oláh cigányokat.

A beás cigányok teljesen elkülönülve élnek a falutól és az oláhoktól. Az első család 1927-ben költözött be a falu szélére a Nádasdi erdőből, ahol putrikban laktak, teknőket, fakanalat, seprőt, kosarat készítettek.

Az oláh cigányok önmagukat rom /ember/ néven, vagy erdéli cigányoknak, igazi erdélieknek, székelyeknek, szittysiaknak nevezik, akik Örményországból származtatják magukat. Törökországon keresztül érkeztek Erdélybe kb. az 1800-as években, helyi hagyomány szerint, ahol Székelyudvarhely és Csikszerecsény környékén telepedtek le. Erdélyből 1914-ben jöttek a mai Magyarországra területére Budapesten át Kaposvárra. A beások leketárok néven hívják őket, a környező lakosság kolompárok megjelöléssel illeti.

A telepiek vérrokonságban állnak egymással. Az itt élő családok a 19. század közepén még anyai ágon tartották számon származásukat, majd az anyakönyvvezetés előtt kötött házasságok nyomán apai ágon. Egy-egy család ismert volt a rövidebb-hosszabb ideig megtelepült községek neve után is, pl.: Zeteleka - Frigurék, Máréfalva - Rostásék, Csikvárdotfalva - Kovácsék,

Mátészalka - Mátéék, stb. Volt egy harmadik megkülönböztető név is, til Frigurék Székelyudvarhely környékéről származtak, ők voltak a dilest`ik, a puliszkások, Kovácsék Csik megyéből, ők a mokest`ik, a pogácsások /bokol`i/ és Titiék Zetelakáról a kulest`i k voltak.

Rostás Máté³ Magyarországon a következő cigány csoportokat sorolja fel:

"Orosz, szerb, horvát, cseh, francis, de több NSzK-ból - istóriások, foltozók, ringlisek, cukorkások. Ezek is kereskedők voltak. Kupecek - mind horvát, jugoszláv, román cigány, ezek közül kerültek ki. A lovárok - ezek szerbek. A drezáre - ezek mind orosz cigányok, ezek is kupecek, arannyal, ilyesfélével kereskednek. Csángók - ezek Romániából jöttek, abból nincsenek, földmunkával foglalkoznak. Szegkovácsok - orosz cigányok, mesteremberek, /ők/ furókat, ekéket, kocsi-kereket, ilyesfélét készítenek. Barenyában tollas cigányok /vannak/, azok is lovárok, de inkább Jugoszláfiából jöttek, tanultak az orosz cigányoktól."

Szimón az oláh cigányokon kívül még magyar cigányok laknak, kiket a helyi lakosság muzsikusoknak hív, az oláh cigányok pedig csúcske cigányoknak csufol.

A szimóli oláh cigányok önmagukat csókišt`áknak, csókák-
nek hívják. E csoportba tartozók vannak még Pozsonyban
/Bratislava/, Gután /Kolárovo/, Komáromban /Komárno/,
Gyállán /Hurbanovo/, Maderon / / . Tudnak még s
n`ivešt`iekről, havasokról Lót / / felé, Udvar-
don /Dvory nad Žitavou/. Udvardon vannak még jehovišt`ik,
kik az adatok szerint a legelmaradottabb csoport. Nasz-
vadon /Nesvady/ található a briest`ik. Beásokról-tekő-
sökről Pozsony környékén tudnak.

A szimóli cigányok 1965-ig a község közén a Péróban
éltek, majd szétszóródtak a faluban. Sokgyermekes csalá-
dok, pl. Sztojka Andrásné 18 gyereket szült, ebből 9 élő,
összesen 24 unokája van. A nők korán /13-14 éves korukban/
férjhez mennek, korai a gyermekáldás is.

A keposzentjakabé cigánytelepen élő oláh cigányok
két alapcsaládra vezetik vissza a telepieket: a Kovács
és a Rostás "familia". Erdélyből 1914-ben, Budapest é-
rintésével, érkeztek Kaposvárra.⁴ Az elvándorolt csalá-
dok egy része Budapesten telepedett le /ma is ott él
a rokonság/, a többiek továbbvándoroltak Kaposvárra.
Rokonaik élnek még Keszthelyen, Zalaegerszegen - ők rész-
ben a közösség által kiközösített, ill. házasság révén
szekült személyek.

Kovács Éva két gyermekével - Lajos és Zsófia - Csik
megyében hagyva élettársát /férjét/ Gránosa Rupi Lajost,

kinek családja jó módu, foglalkozása kovács volt, bátyjával Kovács Mátéval /ki egyben a két gyermek nevelőapja lett/ jött Kaposvárra. A másik Pütestvér - Kovács Lajos - Frigur Katalinnal és hét gyermekükkel, ill. bátyjával Frigur Gáborral és annak családjával indult el Székelyudvarhely, Zetelakáról /Zetea/, Máréfalváról /Satul Mare/. A két Kovács testvér - Lajos és Zsófia - már a mai Magyarország területén házasodott össze a Frigur testvérek közül Katalinnal és Lajossal. Frigur Lajos később felvette a Rostás nevet.

A kutató által vizsgált két család Kovács Rupi Lajos és Frigur Katalin házasságából született gyerekek, ill. azok leszármazottai és Frigur, később Rostás Lajos és Kovács Zsófia gyermekei.

A gyerekek a szülők házassága után /egyházi vagy állami esküvőf felveszik az apanevét, hasonlóan a feleség a férj nevére, míg korábban, mikor a házasságkötéseket hivatalosan, anyakönyvezető által nem törvényesítették, az anya nevére szerepelnek. Ekkor még /kb. a századfordulón/ az anyai nagybácsi, ill. az anya családja a legfontosabb vérési kötelék a gyermekek szempontjából.

E két alapcsaládon kívül a letelepedettek közt találjuk Barcs Lajost, Kovács Domokost, Máté Domokost, Záki Sámuelét és a Titi-familiát

A letelepült családok rokonságban állnak egymással /vérrokonok ill. házassági kapcsolatok révén rokonok/.

Vándorlás

Az elmondottak alapján⁶ a kutató előtt csak általános, vázlatos kép rajzolódik ki e témakörben.

Az elmúlt századokban egyszerre több család - tiz, husz - vándorolt együtt. A karavánok létszáma indokoltan nagy volt, hiszen támadás esetén a karaván tagjait kellő számú férfi kellett hogy védelmezze. A "fegyveres férfiak" lóháton kísérték a csoportot.

Egy-egy hosszabb utra elindulva - 300-400 km-t is megtettek - a család minden eszközét magával viszi. Közben megpihentek. A pihenésre alkalmas helyet jól kellett megválasztaniok, gyümölcsben, vadban, fában gazdag vidéket szemeltek ki. Az arra alkalmas helyen letáboroztak, sátraikat egy-egy magasabb fekvő részre leverték, hogy az eső ki ne mossa. A sátor közepén tűz égett, a füst a tetőrészen található lyukon keresztül távozott. Miután letáboroztak, az asszonyok a magukkal vitt faszénnel tüzet élesztettek, ételt, cigány kenyeret - bokol it⁷ készítettek a család számára. Ejszaka a férfiak a kocsi alatt, nők és gyerekek a kocsikon aludtak. Ha hűvösebbre fordult az idő, a férfiak is a kocsin kaptak helyet. Télen a sátorban tűz égett, annak melegénél aludt a család. Aki jobban fázott, helyet cserélt a tűzhöz közelebb fekvővel.

Éjszakára a parazsat "szétkotorták", rá földet szór-
tak, hogy melgjobb elvóhelyet kapjanak.

A tüzeléshez - a főzéshez, télen a fűtéshez, a
vedek elriasztásához - szükséges nagymennyiségű fát az
erdőn szerezték be, így az erdős vidéket kedvelték.

Az asszonyok gyökereket, gyógynövényeket gyűjtöget-
tek, a férfiak vadat ejtettek, de ha más élelem nem volt,
megették a kutyahúst, de a döghúst is. Ha utjuk egy tele-
pülés mellett vezetett el, az ott talált krumplit, kuko-
ricát megsütötték, kitűnő csemege volt gyerekeknek, fel-
nőtteknek egyaránt.

A terep felderítéséhez "útárokat" küldtek szét,
akik megbeszélte jeleket hagyva maguk után /utijelek, vándor-
jelek/⁸ tudatták a karaván tagjaival a szükséges in-
formációkat: pl. utirány, terepadottság, leselkedő ve-
szély, stb.

E században már csak két-három család vándorolt e-
gyütt. Igyekeztek lakott település közelében sátrat ver-
ni, s ott addig maradtak, amíg a helybeliekkel vagy a
hatóságokkal nem kerültek ^{visszas helyzetbe.} ~~összetűzésbe~~. Ha igen, tovább-
mentek, értesítve a veszélytől az őket követő családokat.

A vándorjelek karavánoként, "fajtánként" is külön-
böztek, ugyelve arra, hogy idegenek meg ne értsék, ill.
épp a megtévesztés volt a cél.

Letelepedés

A végleges letelepedés a közösség welső szerkezetére, életmódjára ugyan hatással volt, azonban még lényeges változást nem hozott.

A telepiek fő foglalkozása ma is a kereskedelem, házaló kereskedők hatósági engedéllyel. A család apraja-nagyja egész évben uton van⁹, ám a napi árulás után estére rendszerint visszatérnek most már állandó lakhelyére. A bejárható terület méretei természetesen csökkennek, sőt az adott területet egymás közt elosztva, egymás körzetét meg nem sértve értékesítik áruikat.¹⁰

Az ügyesebb kereskedő-családok idővel bizonyos é mennyiségű értéktöbbletet is fölhalmozhatnak, lehetőség nyílik az egyszoba-konyhás tanácsi lakás bővítésére, komfortosítására, s lassan megindul a viszonylagos elkülönülés a közösségtől. Ez az elkülönülés azonban korántsem jelent teljes elszakadást.

A vajda szerepe

A közösség életének irányítója látszólag a vajda, azonban tényleges feladata a telep és a hatóságok közti kapcsolattartás, ill. a telepiek érdekeinek képviselése.

Apró-cseprő belső ügyek megoldása a vajda szerepkörébe tartozik, hatalma azonban nem nyúlik az "ököljog" érvényesítésén túl. Büntetést, mely a törvénybe nem ütközik, csak a közösség tekintélyesebb férfiival egyetemben szabhat ki, pl. pénzbüntetésre ítélhető a "bűnös" fél, mely közös italozás formájában zárul le, vagy a hagyománysértőt /házaságtörő, csábító/ kiközösítik.

Szerepe a párok összeesketésénél, összeöntésénél¹¹ is formális; e feladatot korábban a közösség tekintélyesebb öregje /pl. a nagybácsi/ látta el.

Abban az esetben, ha a közösség viselkedési vagy erkölcsi normái túl szigorúak, a korlátozások enyhítése a vajda részvételével, ne nem egyszemélyben történék.¹²

A vajda személyére nézve ma is követelmény, hogy: kiemelkedő személyiség legyen, ő és családja erkölcsi élete megfeleljen a közösségi elvárásoknak, legyen tekintélyparancsoló, határozott. Bölcsessége, tapasztalata a belső rend fenntartása érdekében, hasonlóan a közös érdekek képviselésében, hasonlóan fontos ugyancsak nem elhanyagolható. A családban elfoglalt helye és hatalma, valamint jó üzleti érzéke /"szerencsés ember"/ csak növeli tekintélyét.¹³

"Régen a vajdaság egy megyéni terület volt, vagy

akkora mint Duánatul"- mondták Kaposzentjakabon a telepiek. E terület vezetője volt a vajda. A családban a családfők, a közösségeken belül pedig az öregek tartották fenn a rendet, kiknek abszolút tekintélyük és hatáskörük volt, a vajdához csak rendkívüli esetben fordultak.

Bűnső igazságszolgáltatás

A közösséget kifelé az öregek képviselték, a közösségen belül bírói funkciót láttak el. Ők, a vének, döntöttek peres ügyekben, kik bizonyos kort elérve a hatalom és a tekintély birtokosai, a csoporton belül a hagyomány őrei, a közösség tagjainak bírái és büntetői.

A közösségen ért sérelem büntetése még a múlt század elején is - az elmondottak alapján - sokkal szigorubb volt, mint ma. A testvérgyilkosság főbenjáró bűn volt, büntetése - halálra kínzás. Hasonlóan súlyos bűnnek számított a házasságtörés. A hűtlen asszonyt a csábitó korbácsolta halálra - az öregek döntése alapján -, ellenkező esetben őt kövezték meg. Az egymásközti lopás súlyos következményeket vont maga után - a tolvaj büntetése: csonkítás /kéz-, füllevágás/. Idegenektől lppni - ugy tartották - nem bűn, helyenként e cselekedet éppen erényként jelentkezett.¹⁴ Esetenként erény jelentett a közösségben az olyan cselekmény is, ami az államban bűnnek minősül.

Igy a család védelmében történő emberölés⁷⁷ a tulvilágon jutalom járt, vagy épp fordítva, a terhesség megszakítása súlyos büntetést vont maga után a tulvilágon /lásd tulvilági képzetek/.

A gyilkosságok megtorlására hivatott a vérbosszu intézménye. Egyes adatok szerint még a közelmúltban is működött e intézmény. Eredete abban a tulvilági képzetben keresendő, hogy, vért csak vérrel lehet megtorolni, a megölt ember szelleme addig nem nyugszik - kirekesztett lélek - , amíg haláláért a vér szerinti leszármazott bosszút nem áll.

A közösségen belüli biráskodás mindkét csoportnál a mai napig működik, ám a büntetés módja nem lehet törvénybe ütköző.

Szimón^a cigány törvényhozó testület látja el e feladatkört, melynek tagjai idegen telepről, "fajtabeli" cigányok^a tekintélyesebb öregjei.¹⁵ E bizottságot a helybéli vajda, ill. a közösség legtekintélyesebb embere hívja össze a pereskedő felek kérésére. A törvényhozó testület tagjainak létszáma páratlan, a tagságot csak pártatlan és idegen személyek képezhetik. Az "öreges dumájába" beleszólása fiatalnak, asszonynak, gyereknek nem volt. A hozzászólók - általában a harmincadik életévét betöltők - személye is fedhetetlen, ebbeli jogát magatartásával, okos hozzászólásával kell bizonyítani.

A törvényhozó testület tagjai a helyszínen esküt tesznek arra, hogy hamisen nem tanuskodnak, csak az igazat pártolják. Az eskető személy-egy telepi idős asszony - fekete kendőt terít a földre, közepére szentképet helyez. Fekete, földig érő ruhát visel, /"mind a pap"¹⁶/, s mondja az esküttevő előtt az átokformulákat, Kezével közben a fejről levett fekete kendővel csapkod, mintegy söpörve a földet. Az esküttevő két ujját a képre, Jézus szívére szegezve mormolja a szöveget: "A husom potyogjon le; ne érjek haza szerencsésen; haljak meg; nagy fájdalom érjen; a családomban ne legyen boldogság; nyivek potyogjanak belőlem; szemem folyon ki;" stb., "...ha hamisen törvénykezek. Ugy legyen, hogyha megszegem!". Az esküt a "pör szava" követi, a panasztétel után pedig az öregek elvonulnak tanácskozni és döntenek. E döntések, mely végleges és megfellebbezhetetlen, mindenki aláveti magát.

A "bűnöst" ma jobbra csak pénzbüntetésre ítéli a bizottság. Az ítélet kihirdetése után a két fél kezét fog, egymást megsókolják és megbeszélik a fizetés határidejét. Ezt követően nagy lakomát ülnek.

A biráskodás tárgya: verekedés, lopás, házasságtörés, a szokásrend egyéb megsértése. A házastársi hűtlenség következménye a nő részéről a megszegés:

kopaszta nyírás, az arc, az orr megvágása; ill. a házastárs elhagyása esetén a vételár /vagy annak duplája/ visszafizetése.

A lányszöktetés nem volt büntetendő cselekmény.

Kaposszentjakabon a törvénykezés következő formája érvényesül ma:

A törvénytársak /legtöbbször a hűtlenség vádjával/ Hitre mennek. Egy helyiségben a rangidős férfiak jelenlétében a házasságtöréssel vádolt asszony, annak férje, a csábító és annak felesége tartózkodnak. "Ugy vették, mintha templomba mentek volna!" Egy szentképet a helyiség közepére a földre helyeznek, két oldalt egymással szemben pedig a két "vádolt" térdepel. A szentkép mellett gyertya ég. Mindkét fél - jobb kezüket a szentképen Jézus szívére helyezve - esküt tesz, "átkozódik Jézusra, hogy se jóban, se rosszban nem voltak egymással". Aki hamisan esküszik, az esküt követően hat hétre súlyos betegség éri. Ekkor még "visszamonthatja", ismét elmegy a hitre és esküszik: "Jézusom, segíts vissza, amit mondtam, hazudtam!"

A hamis eskütevő nyelve alá szalmát téve elkerülheti a büntetést, ha azt a közösség tagjai nem veszik észre.

Azt a házastársat, ki az eskü után sem hiszi partnere ártatlanságát, a fűnti átok éri utol.

Néhány évtizeddel ezelőtt a hittevést nagy veszedés követte, a hűtlenséggel vádolt asszonyt pedig nyilvánosan is megszégyenítették.

A hitetlen büntetésének másik módja a következő: Azt a bizonyos gyertyát, amely a hittevés alatt a szentkép mellett égett, elviszi az illető a templomba és ott megkéri a papot /r.kat/, hogy kilenc hétig, a hét valamelyik napján /mondjuk szombaton/ égesse a gyertyát. Ahogy a gyertya fogy, úgy fogy el a hitetlen is. Aki közben meggondolná magát, az utolsó előtti héten még visszakeresheti a gyertyát, így a házastárs bár nagy beteg lesz, életét megkiméli.

A személyen esett sérelem megbosszulására is van mód és lehetőség. Pl. a jogtalanul bántalmazott felkeres Budapesten egy görög- vagy román papot, aki három misét mond haragosára. A harmadik mise után a haragos meghal. Lehetősége van még a szenvedés idejét is megszabnia, minél későbbikerülidőpont^{re} esik a harmadik mise, annál tovább tart az illető szenvedése. Meggondolni, visszafordítani a dolgot nem lehet, vagy saját gyerekeit kellene feláldoznia.¹⁷

A család

Mindkét csoport elmondása alapján a családba a nagyszülők, szülők, gyerekek, a szülők férfitestvérei és feleségeik, a férjezetlen vagy elvált nők tartoznak.

A tekintély hordozója a rangidős férfi, a családfő, illetve a legidősebb fiutestvér. Majd a fiatalabb fiúk és végül a nők következnek. Az idősebb asszonyok is bizonyos tekintélynek örvendenek. A fiatalok és a nők az öregek iránt mindig a legnagyobb tiszteletet tanúsítják.

A családfő fogállása a közösségen belül is megszabja a család ill. a feleség helyzetét. A XX. században már a feleség a férj nevét viseli, a gyermekek apjuk vezetéknévét kapják.

A családfő tekintélye kifelé szent és sérthetetlen, de befelé az anya szerepe hasonlóan fontos. Az okos feleség befolyásolja férjét anélkül, hogy a férj tekintélyén csorba esnék.

A férj a gyerekekre, de a feleségre is fenyegetési jogjört gyakorol. A férfiak elsőbbsége életük minden mozzanatában hangsúlyt kap. A férfiak beszédébe nőnek beleszólási joga nincs, nő csak nővel beszélgethet. Ha több férfi tartózkodik a helyiségben, a nő kimegy. A nők elkülönülése az étkezésnél, a csoportos összejöveteleknél is kötelező.

Az utcán a férfi megy elől, a nő iránti vonzalmát a nyilvánosság előtt eltitkolja, egyetlen mozdulata a hangoskodók elcsendesednek.

A gyerekek egymás közti viszonyát a születési sorrend határozza meg, ill. a fiugyermekeknek van elsődleges tekintélyük. Allegidősebb fiutestvér az apa után a hatalom gyakorlója /pl. csak neki van joga egy szobában aludni a szülőkkel¹⁸/. A keresőképes gyerekek a pénzt /az árulás után/ az anyának adják, aki majd átadja a férjnek, hogy döntsen felhasználásáról.

A házasság ma már - általában - egyházilag is szentesített, az asszony költözik férjéhez. Gyakori az unokatestvérek közötti házasság, hiszen a partnereket viszonylag szűk körből választgatják a cigány fiatalok.

A XX. század elején még általános volt az intézmények megkerülésével kötött házasság, a férfi és a nő tartós együttélése, ahol a "ceremóniamester" a vajda, vagy az egyik tekintélyes öreg volt.

A menyasszonyszerzésnek két utját ismeretes az oláh cigányok körében: 1/ A szülők kölcsönösen megegyeznek, ez esetben a vőlegény apja bizonyos összeget fizet a menyasszonyért. Hogy az asszony ne legyen férjének teljesen kiszolgáltatva, ma a szülők a lánnyal is adnak bizonyos összeget /hozomány gyanánt/.

A vételár az asszony ismételt férjhezmenése esetén a férj családjához visszakerül, esetleg meg is dupézóódik.¹² A másik út a szöktetés. Ezt az utat általában a szülői kényszer elől kibuvók keresték, vagy abban az esetben érvényesítették, ha a vőlegény családja fizetésképtelen volt /a vételár összege esetenként meglehetősen magas¹⁹/.

A válás fölött ma a közösség személt huny - ez általában az intézmények megkerülésével történik -, ám a tekintélyen csorba esik.

A cigány fiatalok korán házasodnak, szapora a gyermekáldás. A gyermek azonban a családban elsőbbséget élvez minden szempontból.

A házastársi hűség azonos a nemi hűséggel. A házasságon kívüli nemi kapcsolatot szigorúan büntetik /lásd előbb - törvénykezés/. A női erény a becsület fontos eleme.

A nemiségből származó különbségek az oláh cigányoknál mindenképpen a nők hátrányát jelentik. A hagyományos keretek lassu felbomlása az asszonyoknak a családon belüli helyzetét alig befolyásolja. Társas összejöveteleknél, ill. egy-egy nagyobb esemény kapcsán / pl. lásd később virrasztás, tor/ teljes a férfiak és a nők elkülönülése.

Néhány évvel ezelőtt még külön étkeztek a férfiak ill. a nők és a gyerekek. Egy alacsony asztal-

féleséget a földön körülülték törökülésben, ugy ettek. A választóvonalat nő nem léphette át, a fiugyerek csak kb. 14 éves kora után étkezhetett együtt a férfiakkal.

Ma a Rostás család étkezése²⁰a következőképp zajlik: A családfő és rangidős fia az asztalnál esznek, a nők törökülésben - a gyerekekkel együtt - az egyik sarokban a bal tenyérben tartott tányérból. Ha vendég van a háznál, a családfő és a vendég ül asztalhoz, a legidősebb fiu a heverő szélén ülve székről eszik.

Nő nem ülhet^{ett} "asztalhoz" addig, amig rendesen meg nem fésülködött. Az asszony haját nem férfiakkal nem mutathatja, sőt, a lányokkal együtt külön helyiségben fésülködik, ahol fiatalok, férfiak őket nem látják.

Az asszonyok fejviselete különbözik a lányokétól. Az asszonyok hajukat befonják, feltűzik és kendőt kötnek rá. A kendőt hátul kötik össze és azt állandóan fejükön viselik /ha elvált, akkor is/. Ha még lány, haját szalaggal fonja be, de leereszve viseli. A haj a nők éke, hűtlen asszony büntetése ókének elvesztése; Szimón a cigányoknál a fájdalmas gyász jele a nők hajának levágása is.

A gyerekágyas anya hat hétig tisztátlan²¹, férfiak, /főleg idegen férfiak/ előtt nem mutatkozhat, nem eszik együtt a többiekkel. Hasonlóan tisztátlan a nő a menstruáció ideje alatt.

A családban szigorú erkölcsök uralkodnak. Tar-

- 21 -

tózkodnak egymás közt a durva, trágár kifejezésektől; a test elfedése, a testi funkciók rejtgetése a családfő, ill. a férfiak előtt kötelező érvényű, vonatkozik ez a házastársakra is.

Halotti szokások

Az oláh cigányok körében halotti szokásokról, a halottal kapcsolatos teendőkről nem könnyű anyagot gyűjteni. A halottól való nagyfokú félelem és a halott iránt érzett tisztelet vegyes érzelmei nagymértékben megnehezítik ezt.

Talán nem érdektelen elemzés alá venni a gyűjtés különböző időpontjaiban nyert anyag mennyiségét²² és azt, hogy a közlések mely témaköröket érintették bővebben: Már az első adatközlésekből kiderült a szokáskör váza - a ravatalozás, a halotti mellékletek, a tor, a gyász, ill. az időpontok tisztázódtak. E közlések azonban csak általánosságban érintették a szokásanyagot; az apró részletek, a tilalmak, az előírások, a kötelező - egy-egy szokáselemet kísérő - cselekmények hiányoztak a közlésekből. A tulvilági képzetek a pokolbéli szenvedések részletein túl alig kerültek felszínre. Részletesebb a halotti melléklet, a gyász és a visszajáró halottal kapcsolatos tényanyag, ám a virrasztás menete, a feladatkörök ellátása, a virrasztók helye, kötelező viselkedési formái, bizonyos normák betartása, hasonlóan a temetés részletei, az összefüggések csak a virrasztáson és a temetésen való részvétel²³ után derültek ki.

A cigányok halotti szokásaival kapcsolatos anyag időben nehezen behatárolható; az emlékezet-őrízte elemekből, a konkrét halálesettel kapcsolatos szokások megfigyeléseiből és a kettő közti eltérések adataiból csak arra tudunk következtetni, hogy mi az, ami ma, 1983-ban az adott csoport kedves halottja körüli szokásokban megtalálható.²⁴

Halál

A haldokló, ha érzé a halál jöttét, magához hivatja családját, hogy elbucsuzzék tőlük. Mindezt teheti addig, amíg a halál vagy az ördög meg nem jelenik lábánál. Ekkor még él, ám beszélni már nem tud, képtelen gesztikulálni is.

Kaposzentjakabon az általánosan ismert cigányoknál az ördögöt csak a haldokló látja, védekezni nem tud ellene²⁵, s ha már fejénél mutatkozik, jelzi a halál beálltát.

"Az ördög a haldokló előtt ördög alakban jelenik meg. Azt csak ő látja. Amikor a lábánál van, akkor még él. A halott észreveszi, csak nem tud beszélni, elveszi a hangot, mutatni sem tud. Csak elkövesedik a szem. Akkor már látja /az ördögöt/. És akkor bessapja az ördög a halottat, úgy csapja be - nem jó, hogyha van egy beteg és adok neki állan-

dóan tablettát meg vizet, mer akkor avval csepje be, hogy - ugyanavvá változik, mind ő. Akkor ad neki vizet, megissza, a halál vizét issza meg. Elveszi a lelkét, hogy ne tudjon beszélni. És akkor mutatkozik a fejénél, a javaszasszony mondta, amikor a fejénél mutatkozik, akkor már meghal. Akkor elviszi a halott testit, elviszi magával a földbe. És akkor tudja meg a halott is, hogy meghalt, mikor a pap így háromszor rádobja a szentelt vizet. Addig nem tudja a halott, hogy ő meghalt. Akkor az ördög örül, elkezdi ugrálni, ott van a sírok mellett. Figyeli, nevet, röhög. Ezt így mesélte a tudós asszony!"²⁶

Szimón a halál magas, állja fölkötte, kaszával a kezében mutatkozik a haldokló fejénél.

Lélek

Minden természeti népnél ismert a hiedelem, hogy az ember lelke alvás alatt átmenetesen, halála után pedig félgleg elhagyja a testet, önálló életet kezd. Ez az ún. árnylélek. E hiedelem ismert a cigányoknál is.

"Ha az ember alszik, akkor halott. /Kaposzentjacob/. "Ha alszik az ember, a halál mellette van."
/Szimón/

Ájulás következtében is távozik a lélek a testből, erre utalnak Kaposzentjakabon az "elhalt", "kihalt" kifejezések is. Szimón a halott fia álmában

beszél meghalt édesapjával, ugyanis amikor alszik - az ő hitük szerint - lelke elhagyva testét találkozik a halott lelkével. Emberi alakban jelenik meg, kezében körbebotja. Am a halottal csak az tud beszélni, aki mélyen alszik és hirtelen fölébred, így emlékszik rá.

Kaposszentjakabon úgy tudják, hogy alvás alatt az ember szive is pihen, mert munka közben a szív "fel van hevítve".

A halál beálltával az ember lelke egy akkor született gyerekekben él tovább - vallja mindkét csoport.

"A lelke /halotté/ átmegy egy most született gyerekekbe. Mert olyan /a lélek/, mind az ember hangja. Egyet kiabál, lehet hallani kilométerrel. Mert a lélek, az vándorol"²⁷

A lélek a halál pillanatában elhagyja a testet és a temetési szertartás kezdetéig vándorol. Ezalatt felkeresi a halott régi tartózkodási helyét, azt a vidéket, ahol született, majd a temetésre tűzön-vízen jön keresztül.

"A temetés pillanatában érkezik fáradtan vissza a halott lelke. Akkor sir, mert látja, hogy önmagát temetik. Ekkor elhalt szülei ott állnak mellette és vigasztalják. De csak sir, sajnálja a családját. Ezután a lélek visszamegy a testbe és eltemetik a halottat."²⁸

Mindkét csoportnál hasonlóan ismert a lélegzet-lélek is, a testből távozó lélek lélegzet, levegő, füstösóva, sárga karika... alakjában. Itt a lélek a testtel szoros kapcsolatban van.

Kaposszentjakabon az oláh cigányok a halál beálltát a vérkeringés megszűnésével is magyarázzák.²⁹

E párhuzamosan futó lélek-alképzelés ma már Európában csak aszkevényes formában fordul elő, az oláh cigányoknál azonban még elevenen él. Az egyházi és nem egyházi elemekből összeötvöződő, különböző koru képzeteket színesítik még a tudós asszonytól / értsd itt halottlátó/ nyert értesülések is, ill. a test-lélek dualizmusának egyházi tanítása. Am Szentjakabon Isten helyett Jézus lehelet lelkét az emberbe.³⁰

Tulvilági képzetek

A cigányok tulvilágba vetett hite az előbbiekből következően szövevényes, szánthe áttekinthetetlen.

A halott lelke hat hét után elhagyja addigi tartózkodási helyét, a sirba temetett testet. Ezt követően - általában - már nem mutatkozik az élőknek. A második emléktor időpontja /szintén hat hét/ egyben a szigorú gyászidő zárónapja is..

A test a tulvilági életet csak akkor kezdi el, miután rothadásnak indul a sirban. Ekkor kiesik a szem, leesik az orr, a fül, a hus, s egyes adatok szerint "ekkor az Ur Jézus fölviszi a testet, és a

halott lelke akkor kapja meg testét. Ez a halál után egy évre van, /csak akkor lesz a halott teljes szívvvel. Addig a lélek csak bolyong, amerre járt."³¹

Kaposszentjakabon a cigányok a halál évfordulóján ülik meg a harmadik emléktort, mely az előbbieknél már sokkal vidámabb. Ekkor fölszabadul a gyász, már énekelnek, táncolnak.

A halottak a tulvilágon is ugyanolyan életet élnek, mint itt a földön:

"Járnak egybe a halottak a föld alatt, mennek egybe a rokonság, éjjel tizenkét órákor."³²

"A halottak ugyanugy mennek, mint itt a földön. A pénz - tíz fillér ott egy millió forintot ér - kell, hogy kártyázzanak, árulnak, ugyanugy mint igt. A sánta ott is sánta. A lelke éti, csa a test van elhalva. A rokonok ugyanugy összejárnak, esznek, isznak, énekelnek, táncolnak. Ugyőlyan gazdagok, mint itt. A kisgyerekek mind angyalok lesznek, fogják anyjuk kezét. A virrasztáson ami italt kiöntenek a földre, az a halott itala. A toron ami ételt az idegenek megesznek, az a halott étele. A toron amit esznek, az őneki annyit jelent, hogy tele lesz az asztala a tulvilágon, met egy évig saját pénzén semmit nem vehet."³³

Halottak országa - Tulvilág

A tulvilág hollétére vonatkozó adatok merőben eltérők, ellentmondóak.

Szimón:sz idősebbek szerint: " Allattunk is van világ. Ott vannak a halottak. Amikor eltemetik, oda megy a lelke. A test marad a holtban, megy a sírba. Ott lent már egybe vannak. Ott a halál. Mennyországba a lelke kerül, ha rossz, akkor a pokolba. Ha nem tudjemegegváltani magát, lent marad a pokolba. Először ki kell váltani magát - hát úgy mondjuk - a halálhál. Addig ujonc."³⁴

A fiatalabb generáció már egyértelműen pokolról és mennyországáról beszél: "Alattunk pokol van, fűnn a mennyország. Lelke a mennyországba, teste a pokolba /kerül/. Ott van ilyen döntőbírótság, az magyalok bírása. Azok döntenek, hogy mellik fogadja be. A földön, mikor élő volt, és rossz volt, akkor az ördöghez állt ét, ha jó volt, akkor befogadják az angyalok.közé. A mennyország kapujában váltsa meg magát."³⁵

Keposszentjakabon többször elhangzott az a kijelentés, hogy a mennyország és a pokol is fűnt van. E közlések alapja az a hiedelem lehet, hogy a halottak a tulvilágon egymás mellett, de egymástól elválasztva, elkülönülve /fallal; Jordán vizével; mint két szoba; mint két

mint két rossz ház,.../ éleek. Egyik oldalon a bűnösök, másike oldalon a jók kapnak helyet.

Kovács Domokos, öccse, a vajda halála után ezt a következőképp magyarázza el: "Este /a temetés napján/ a halott már találkozik édesanyjával. Az első éjjel, mikoreeltemetik, az anyja megkérdezi:

- Hogyan haltál meg fiam? Mi ujság van ott kint?

- En nem tudom, anyám, hogy hogyan haltam meg! Bementem a kórházba, elaludtam. Hogy vagytok? És te, hogyan haltál meg?

- Nem tudom!

Es akkor a halott sir, siratja a családot. Akkor anyja vigasztalja:

- Ne sirjál fiam!

Nyugtatja. Anyjával ott van, kezét fogja az elhalt kisfia is.

Az első éjjel, éjfélkor a többi halott őt megveri, az anyja is, beavatják, mert ujonc.³⁶ Mert a régebben elhaltak már messziről látják, hogy ki jön, férfi vagy nő. A második éjszaka ő veri meg a többi halottat, majd leváltja az utolsó halottat, aki eddig a temető kapujában őrködött és ettől kezdve ő áll csórált, amíg a kakas nem kukorékol, míg új halott nincs.³⁷ Ekkor váltanak. Legtovább ~~hat hétig~~ /áll őrt/, hat hét után a halott lelke fölmege az Ur Jézus elé. Mikor az Ur Jézusnak kell, úgy egy évire, akkor felviszi a testet.

A halott lelke ekkor kapja meg a testit.

Hat hét után letisztítja az Ur Jézus, hogy mit cselekedett. Aki bűnös, az megy balra, csak le van hajolva a földön. Pl. testvérgyilkosság - ő nem mehet az Ur Jézus elé. Akinek nincs bűne, nincs nagy bűne, az megy a Jordánok át. Ott van a Gábor főangyal.

Aki a gyereket eltette, az tepsiben megeszi a gyereket, az nem tudja magát megváltani, az Ur Jézus nem veszi be.

A bűnösök akarnak átkelni a Jordánon, tola-
kodnak, de az /Gábor főangyal?/ csak dobja el, nyomja el /őket/. Ekkor az Ur Jézus mondja:

- Hát most is ilyen szentelenek vagytok? No, várjatok, majd visszamentek a sírba, oda, ahonnan jöttetek! Többet nem jöttök föl!

Aki nem bűnös, átmegy a Jordán vizén, egy folyó. Akkor az letisztítja, az külön megy jobbra.

Lucifer a kapunál áll, a pokolban. Ő vigyáz rá. A kapu a szélén van /?/. Tuléle a Lucifer, innen az Ur Jézus meg a folyó.

Az Ur Jézus hat hét után letisztítja a kisebb büntől. Akkor kérdi:

- Te mi voltál a földön? Kereskedő?
- Kereskedő, igen.
- No, akkor mutsd meg, van-e pászod!

Mutatja. Ha van, akkor a szakmáját csinálja.

- Akkor te kereskedő leszel!

Másiknak: - Te mi voltál? Kocsis?

- Igen.

- Akkor te lovakat hajtó!

Ha férj és feleség, akkor a tulvilágon egymás mellett vannak, ha nincsenek megesküdvé, akkor külön-külön, csak látják egymást.

Volt olyan is, hogy valakinek ott volt a felesége. Mondja az Ur Jézus:

- Ne kelj föl! Itt is pattogol!?

- A feleségemet keresem. A fiam itt van mellettem.

- Az bünt követett el, az a tulfelin van.

Nem találkoznak, csak messziről látják egymást.

Ha rendes halott, hat hétig jár haza, tovább nem. A misét is hat hét előtt kell, ha gyakran hazajár.

Ha el akar kéretkezni, akkor azt mondja az Ur Jézusnak:

- Engedj el, nézzem meg a családomat.

- De csak úgy mész el, ha nem mész be! Késéretlenül mész.

Az Ur Jézus megengedi, hogy hat hét után hazalátogasson. De közel nem jöhet az alvóhoz, mert Gábor főangyal, meg .../?/ ketten vigyáznak rá, két oldalról fogják, nem engedik. Akkor ott áll az ajtóban, éjjel tizenkét órától kettőig, nézi, sir. Ha rosszindulatú halott, kitépi magát, jelet hagy az alvón." 38

E közlés kapcsán - úgy tűnik - a hagyományozó-
dás folyamatát is meg tudjuk ragadni:

"Mikor öregapám apjának az ~~apja~~ elhalt, tetsz-
halott volt, ő fölment. Ő mindent áud. Ő mesélte,
utána a többi fiatalok megtanulták. Így tudom én is." ³⁹

A Csik megyéből származó Rostás Máté⁴⁰, kinek
hiedelemanyaga a telepiek közül egyrészt a leggaz-
dagabb, másrészt eltér - talán archaikusabb eleme-
ket őriz - az ugyancsak telepi, de Székelyudvarhely
környékéről származó cigány lakosság hiedelmétől,
így mondja el a tulvilágra vonatkozó ismereteit:

"Alattunk kell hogy legyen egy másik Európa!
Ez a középső a miénk. Ott vannak ezek a mülék /ha-
lottak/. Tulajdonképpen az ott alattunk a pokol.
Fölöttünk? Hát most itten a levegőben vannak a
bengák⁴¹ /ördögök/, a boszorkányok, mennek a kígyók,
sárkányok /a garabonciás sárkánya/. Afölött van a
Jó isten, a Szunto Dél.

Föl csak az ember lelke megy. Most, ha meghal
egy öreg néni /pl./, várandóban van egy asszony.
Ez az öreg meghal, a lelke abba a kis megszületett
gyerekbe száll bele.

Mi lesz a testtel?⁴² Azt csak a Pista /az egyik
beng a három közül/ tudja megmondani, hogy hagyott
neki kegyelmet, vagy nem hagyott.

Az űrdögök lakása legtöbbit benn van a pokolban. A halott lelke először még nem megy át a Jordán vizén, először még az összes bűnököt le kell számoljon, hogy mit cselekedett. Lopott, csalt, félrelépett vagy asszonyal, vagy emberrel. Mer addig szó sincsen, még a tisztítóá át nem megy, mer a tisztítóvizzen keresztül köll menni neki. Ha azon átmegy, csak akkor megy át a Jordán vizén.

A pénzt /halotti melléklet/, azt viszi a másvilágra, vesz magának, amit akar.

Kinél váltja meg magát? Tulajdonképpen van egy asztal. A beng, a Pista ott van. Megkérdezi, váltságdíja van-e? Ha nincs, visszaküldi még egyszer. Aki bűnös, az kiteszi /a pénzt az asztalra/, mert tisztálkodni akar. Akkor azt ott elengedik.

Ha nem, akkor babon, tűzön, borotvákön ... ezen köll neki sétálni. Aztán összeapritják, megfőzik.⁴³ Most visszaküldik.

Ennek volt váltságdíja, azt kifizette.

Pista még a Jordánon tul van. Akkor aztán szépen megy át a padlón. Akkor van ott egy nő, szelence van a kezibe. Meg két kisgyerek. És azok adják neki /a szelencét/, arról tudja a Jancsi /a második beng/, hogy szabad. Aztán megy be. /?/

Ha férfi, akkor nő adja neki/a szelencét/, ha nő, akkor férfi adja neki. Az olyan, mint egy szentírás.

Akkor van neki szobája. Mer mind el vannak osztályozva!

Mer ha bűnös - 1930-ben beszélt nekem öregapám -, aki hibás, azt, mondjuk ha nő és eltetette a gyereket maját maga, vagy pedig a másikkal, azt megfőzik és neki kell aztot megenni. Mert az nagy bűn. Ő, aki ráuszította, annak is meg kell enni, ha nem... akkor csontokkal, véres szalaggal huzzák meg a száját.⁴⁴

...A Jordán vize? Hát a pokol fenekén van. Ott van egy kapu. Ott csak az, aki onnan átnegy, nem tud visszajönni, mert csak ott mehet át a halott. /Aki még nem ment át a kapun, pl. tetszhalott, még vissza tud jönni/.

No, akkor ide figyeljen!

Ugye a halott először bent van a pokolban. A Pista már tudja, kinek van váltságdíja. Az leteszi az asztalra. Mert bűnös, mert gyilkolt,... -Te arra méssz! Azt majd tovább kiforgassák, hogy mit követett el, ki szedte rá,...⁴⁵

Ha nem bűnös, nem nagy a bűn és megfelel, akkor átengedik. Mer három kérdésre kell felelni! Hogy mi az, arra ne kényszerítsen, hogy megmondjam! Az olyan, hogy arra kell vinni /valakit a halottnak/. Mőt mér

vigyek halálba valakit!? Mer a családot kell!⁴⁶

Aki eltette a gyereket, azt megetetik vele.

Akkor /ha nem nagy a bűn/ átmegy a Jordán vizén. Az most már tiszta. Ez kerül a mennyországba. Fölészáll a lelke. A teste - az nyugodtan ahalottakkal marad. Aki visszajár, az mind szellem képiben jár onnan, a halottaktól.

Aki bűnös, az nem bír átmenni a Jordán vizén, annak büntetése van. Próbára teszi a Pista: - Szedd rá ezt és ezt, hozd el! El tudod hozni?

Akkor hat hétre meghal a másik párja, vagy a szülők közül valaki. Akkor már ő is megy, maga helyett kell, hogy váltónak vigyen valakit."⁴⁷

Mócsi József⁴⁸, a keposzentjakabi cigány csoport legjobb ismerője összefoglalja a cigányoktól hallottakat:

"A tulvilágon, hogy hova kerülnek, lajstromozva van. Aszerint, hogy milyen bünt követett el. Kis bűn, kis büntetés, nagy bűn, nagy pl. emberűzés, ezért a pokol tüzébe jut.

Három beng /ördög/ van. Egy a purgatóriumban, a tisztítónál, egy a pokolban, a harmadik a kapunál, a Jordán vizénél teljesít szolgálatot.

Ugy hiszik, hogy a lélek a halál után bolyong, amíg nem kerül valahova. Amíg nem találkozik az egyik

benggel. Van, aki hónapokig bolyong, mert ott nincs mindig hely. De általában hat hétig. Ezután már nem jelenik meg senkinek.

A Jordán, az valahol a föld mélyén van, valahol van egy folyó.

A halott először a tisztítóüzembe kerül, ott mérlegelik, hogy milyen bűnököt követett el. De ott nem az Atyaisten, a Devla, hanem a bengék vannak. Ott kiszűrik, hogy marad a miénk, vagy egy darabig ott hagyják, hogy ott szenvedjen. Aztán majd meglátják, hogy mi lesz vele. Onnan megy a pokol tornácára. Egy hatalmas tornác, ott van valaki, a Devla, hogy döntsön róla. Mert vannak olyan bűnök, pl. gyilkosság is, ami bocsánatos. A testvérgyilkosság, az a legnagyobb bűn, „Aki saját vérét megöli, az csak a pákolba kerülhet.

A pokol tornácán megmutatják neki a bengék, hogy milyen a pákol. Azt végigmutatják minden léleknek. Akkor kerülnek ilyen hatalmas lépcsőzeten lejjebb, lejjebb, és ott a Jordán vize, a folyó. Aki átmegy, az a mennyországba kerül, végeredményben az a tisztító.

A mennyországot a pokoltól - ősz szerintük - hatalmas fal választja el, nem lehet áthatolni, Csak a Lucifer lát át, de látószemét⁴⁹ senkinek nem adja oda. A Jordán vize a kapu előtt folyik.

Volt olyan, aki már átment a Jordán vizén és onnan jött vissza, gondolom a Boti a tetszhalottra gondolt. Az elmondta, hogy mit látott. De a kapun túlról senki se jön vissza!"

A következő adatközlők hiedelemanyagára az egyházi tanokon túl a halottlátó közlései is hatással voltak. Többben szívesen részletezik a pokolbeli kinokat anélkül, hogy a tulvilágra vonatkozóan egyéb adatokat is emlitenének:

"A halott, ha bűnös volt, akkor a főzőbe kerül, ott kitisztázza magát, aztán a Jó Isten elé. A Jó Isten megbocsát neki és akkor fölkerül a mennyekbe. A főző a pokolban van. Azt mondják, a pokol is főtt van, úgy van csak elkülönítve a mennyországtól, mind egyik rossz ház a másiktól. Pokolban a Lucifer van.

A lélek a mennyország kapuja előtt van. No, most... Ez mindig köll hogy menjen az Isten előtt. A teste a pokolban van, azt elégetik, Van ilyen főző, az ördög viszi a testet és beledobja:- Mert itten ez az enyim!- azt mondja. - Ezt én csináltam, ez az enyim!

Mert Jézus tett bele lelket, akkor az az övé!

A bűnösségét a Jordán vizén keresztül kell, hogy menjen. Megváltója Van, azért dobja bele a pénzt /a

sirba/, hogy legyen mivel megváltani /magát/.

A Szt. József meg a Szt. Péter ott vannak a kapuban,
őnekik kulcsuk van a kapuhoz."50

"Aki nem bűnös, megy a mennyekbe, aki bűnös, megy
a pokolba. Hat hét után fölkerül a mennyekbe. Azt
ujból kifőzik, összevagdadják és újból embert csinál-
nak belőle. Hat hét után kerül föl a mennyekbe, ezt
a pap is mondta." 51

"A másik szobában ott van a Luci Feri /az adatközlő
nevetve mondja/. Az a királyuk a pokolban. Ústbe főzi.
Először tükön kell neki átjárni. Ezeket a régi meséket
a papámtól hallottam. Ő mondta, hogy ne kövessünk el
bünt, ha el is követünk, akkor menjünk el a templom-
ba, gyónjuk le magunkat. Ő mondta, hogy aki meghal,
először a pokolba kerül. Ústbe tessik, tükkel, égő
vasakkal szurjálják a testit, tűzes vasakkal.
Ha ledobja magáról a bünt, utána kerül a mennyország-
kapujába. Aki jól viselkedik, az egyenesen odakerül
a mennyországba. A Szt. Péter engedi be a kapun."52

A halotti szokásokat alkotó események, cselek-
vésformák és azok hiedelemhátttere egészen a gyászidő
leteltéig hasonlóan sokrétű.

A halál beállta

A halál beálltakor elvégzendő teendőket részben a gyakorlati szükség hívta elő, másrészt azok, amint az a halotti mellékletekből is kitűnik, a tulvilági képzetekkel függnek össze.

A halottat téglára helyezett deszkára, esetleg levett ajtószárnyra teszik, ujabban,- ha neme sajnálják az ágyat,- azon marad. A szimói cigányoknál a konyhaasztal szolgált hidegágyul, de korábban a földre dobott szalma is megtette.

A fej alá rossz kabátot, esetleg a koporsóba kerülő vánkost helyezik, a holttest alá és fölé fehér lepedő kerül. A halottat régebben nem öltöztették át, sokszor rongyos, piszkos-, ujabban már tiszta, esetleg új ruhában temetik el. A női halottra bószoknyát, bluzt, kötényt, ha még lány, világos ruhát, fejére koszorút adnak.

Kaposszentjakabon a halott állát felkötik, szemére pénzt tesznek, a két nagylábujját összekötik, összekulcsolt ujjai közé is pénztkerül. A halottal kapcsolatos tárgyaknak mágikus erőt tulajdonítanak, az állfelkötő kendőt, a spárgát és a pénzt / ill. annak egy részét/ elteszik szerencsére⁵³, amulettként a családtagoknál marad. /Természetesen csak abban az esetben, ha az illető szerencsés ember, jó kereskedő volt. Néhány adat arra

utal, hogy e tárgyak csak a feleség, ill. a legidősebb fiu birtokában hatásosak, s ha azokat elfelednék eltenni, ugy halált jelentenek. A szerencsés halott ruhadarabjait is amulettként őrzik.

A halott lábára cipőt huznak, melyet Szimón kötetlen hagynak, hogy a tulvilágon ne akadályozzák a mozgást, s kezét két oldalt - szintén ugyanezen mkból - a test mellé helyezik.⁵⁴

A halál beállta után a holttestet lemossák, a lemosóvizet pedig egy félreeső helyre kiöntik. Kaposszentjakabon az elhunyt ruháit vagy elégetik, vagy temetéskor a koporsó után a sirba dobják. Az utóbbiál azonban ügyelnek arra, hogy a halottal csak olyan ruhadarabokat küldjenek el, melyeket a megboldogulton kívül senki nem viselt.⁵⁵ A sirba gyertyát dobnak, hogy a tulvilágon "világossága legyen, a haj azonban hosszú utat⁵⁶, szerencsétlenséget hozna a halottnak.

Virrasztás

A halál beálltát követő események, cselekmények - a virrasztás, a temetés, a torok, a sirra vitt étel és ital, a gyász - hagyományos rendjét a gyűjtő részben az elmondottak, másrészt a helyszíni megfigyelések alapján rögzítette. E megfigyelések alkalmat adtak arra, hogy a közvetlen vizsgálat tárgyává tegyék a hozzátartozók viselkedésére és a halottas házra vonatkozó rendszabályok megtartását, a szokás azon mozzanatait, melyek a halott túlvilági életével kapcsolatosak. Arra a kérdésre azonban, hogy mi változott meg, mely mozzanatok térnek el a hagyománytól és mennyiben, a válasz, az elemzés nem a jelen tanulmány feladata.

A virrasztás az elhalálozás napjától a temetés napjáig, sötétedéstől virradatig tart. Eredeti célja nyilván az otthon ravatalozott halott éjszakai őrzése volt.

A virrasztóba rokonok, ismerősök, barátok jönnek össze - hívogatás nélkül⁵⁷ - távoli vidékről is.

Szimón a főravatalozott mellett gyertya ég, melyet éjfélkor gyujtanak meg. A ház előtt hajnali három, négy óra körül tüzet raknak, hogy a halott mindig "világosságban legyen". A virrasztók számára a szabadban /a ház elé/ asztalokat, székeket készítenek elő.

A család gondoskodik a virrasztók részére előkészített italról⁵⁸, bár az érkezők is hoznak azt magukkal.

Éjfélig a halott jó tulajdonságairól, a régi időkről beszélgetnek az egybegyűltek, éjfélkor a halott mellett elmondanak egy-egy "imát", s majd éjfél után kezdik el a halott kedves dalainak éneklését. / A szimei vajda holttestés a család az első éjszaka nem engedte a halottasházba szállítani!/
Hajnalban tüzet gyujtanak a szabadban, s reggel, hét-nyolc óra körül, a halott tiszteletére teritenek, "mintha a halott vendégné meg a virrasztókat!".

Az elhunyt lányai, menyei éjfélkor a holttest mellett imádkoznak, majd eléneklik annak kedves dalait.

A halottas háznál nem főznek, ujabban bolti felvágottat tálalnak fel. Pár éve még a halott kedvenc étele került teritékre, s maga a halott is külön teritékot kapott. /A halott számára elhelyezett pohárból időnként egy kis italt a földre öntöttek/.

Ugy tűnik, a szimóli oláh cigányoknál, a felravatalozott halott számára készített étel, ital még az élő holttest emlékét őrzi!

A reggeli előtt a halott rangidős fia felszólítja a jelenlevőket: "Egyetek, ez a tiszteletadás az ő lelkének", majd az italból a földre önt - "nyugodjon békében" - a halott tiszteletére.

A virrasztóban a következő tilalmak érvényesek: a szűkebb rokonság *Jugyanas*, mint Kaposzentjakabon, lásd később/ nem ehet, nem ihat. Veszekedni, haragot tartani, koccintani tilos. Hasonlóan tilalom alá esik Istennel köszönteni.

Kaposzentjakabon a gyűjtő személyesen is részt vett a virrasztáson⁵⁹, így azt részletesen be tudja mutatni.

A virrasztás, hasonlóan, mind Szimón, addig tart, amíg a halott a föld fölött van, általában azonban páratlan napig.⁶⁰ A virrasztóba érkezők egymást váltják a másnapi elfoglaltságuktól függően.⁶¹

A halottas háznál teljes a kivilágítás. Néhány éve, amikor még a halottat a háznál ravatalozták fel - lábbal az ajtó felé, mellette páratlan számú gyertyát éggetve - az érkezők a ravatalhoz vonultak, s felköszöntötték azt: "Isten bocsássa meg neked a többi halottal együtt". Ezután körülülték a holttestet - külön csoportban a rokonok, ill. a nők és a férfiak. Ebben a helyiségben villany nem égett.

A tárgyalt napon a virrasztásra egy-egy kisebb csoport érkezett a telepről. Líbasorban vonultak a virrasztók, elöl a férfiak, kezükben ital és gyertya /nyáron este nyolc, kilenc óra körül/. Apróbb gyerekeknek sincsenek a virrasztáson,

a rokon-gyerekek egy nagyobb lány felügyelete alatt a szomszéd házban alszanak.

A halottas háznál főzni, enni, aludni tilos. Hasonlóan tilos veszekedni, haragot szítani, halottlátóról beszélni, az ablakon benézni⁶², tükörbe nézni⁶³, háromszor egymás után tüzet adni.-A tilalmak megszegőinek büntetése-halál. Tilos továbbá koccintani, jó egészséget kívánni, az esküszómszót kiejteni, a felkinált italt visszautasítani, a távozonak italt hagynia maga után. A törött üveg rosszat jelent. Mosolyogni nem illik.

A családtagok szerepköre szabott.

A feleség két sógornőjével és a legidősebb fiú a halott egyetlen lánytestvérével a konyhában tartózkodnak, ahol a sarokban három szál gyertya ég. Az ajtóval szemközt ülni tilos!

A halott lánya "felügyel a rendre", csak az asszonyokkal beszélget. A második legidősebb fiútestvér a halott legidősebb fivérével együtt látja el a házigazda feladatkörét. Ők gondoskodnak a virrasztók italáról, "foglalkoznak az egybegyűltekkal". Nő italt nem kínálhat, nem szolgálhat fel.

Este kilenc óra körül a legidősebb fiú és nagynénikéje kocsival hozták az italt /sört/ a virrasztók számára. A hozott ital egy része a konyhába kerül, ez a mennyiség a rokonok számára fenntartott, a másik része a szoba sarkába, az un. "közösbe".⁶⁴

A második legidősebb fiutestvér a ház előtt fogadja az érkezőket, akik így köszöntik a házigazdát: "Isten bocsássa meg

- Jó estét, Isten bocsássa meg a halottnak a többi halottal együtt!

Visszaköszönni nem kell. Azok továbbmennek a konyhába, s ugyanezen szöveggel köszöntik a bent ülőket is. A férfiak a -páratlan számú - gyertyát leteszik az ott égő három gyertya mellé, az italt pedig beteszik a közösbé, s elfoglalják helyüket a szobában. A nők kicsit a konyhában maradnak, majd az "udvaron" az ablak alatti padon, székeken ücsörögnek, beszélgetnek.

A rokonság nőtagjai a szobában nem tartózkodhatnak, a rokon férfiak is inkább csak italt szolgáltatnak fel.

A szorosabb rokonságba tartozik a halott családja, fiu- és leánytestvérei, azok gyerekei. A feleség rokonsága/ ha nem unokatestvérről van szó/ nem tartozik e körbe, ugyszintén a sógorok, sógor-nők és azok testvérei sem. Tehát csak a vérszerinti egyenesági és oldalági leszármazottak.

A férfiak, nők /beleértve a rokonokat is/ ruhája tarka, csak a halott lánya visel a fején fekete kendőt. Néhány férfi hajtókéjén /kabátján/ gyásszalag.

A szobában ülőket a házigazda kínálja. A kínálatot visszautasítani nem szabad. Ahányszor a virrasztók ajkukhoz emelik italukat, minden alkalommal egy picit a földre öntenek a halott számára "Isten bocsássa meg, legyen a halottak előtt"- kísérszöveggel. A haragos is kiönti, így engesztelve ki a halottat. Ha a házigazda feladatkörét valamilyen oknál fogva nem tudja ellátni, meg kell bíznia maga helyett valakit.

Éjfélig a virrasztók csöndesen beszélgetnek, esetleg "imádkozik mindenki magába, ami eszébe jut", majd éjfél után a szobában tartózkodók énekelni kezdenek. Családtag vagy rokon éneklésre nem bízathat senkit, ő maga nem énekelhet. Az éneklők általában életkor szerinti sorrendben - a halott egy-egy kedves notáját mondják el /magyar vagy cigány "hallgatót"/, s a többiek, ha ismerik a dalt, együtt énekelnek azzal. Éneklés közben inni, a szobát elhagyni tilos.

Az a virrasztó, ki még virradat előtt elmegy, odaszól a családtagoknak, hogy "ne keressék". A távozók a háziak felkérésére másnap is - de általában három napig mindenképp - virrasztanak. Ha már az utolsó virrasztó is elmegy, a családtagok csak akkor pihenhetnek egy kicsit.

Az oláh cigányok virrasztáson mesét nem mondanak, e szokás a kaposszentjakabi beás cigányoknál divik,

Halotti melléklet

Egész Európa területén a mai napig ismert szokás a halott mellé különböző tárgyakat temetni. E szokás hiedelemháttere összefügg a halálon túli élet szükségleteinek kielégítésével.

Szimon az oláh cigányok a halott markába pénzt tesznek, aprópénzt, "hogy ki tudja magát váltani a tulvilágon", zsebébe pedig papírpénzt, hogy "amikyen gazdag volt itt, olyan gazdag legyen ott is." A halott bal kezébe pálinkásüveget és a vajda vajdabotot kap⁶⁷, zsebébe pipát, dohányt, öngyujtót, fejéhez kalapot tettek.

Kaposszentjakabon a halott zsebébe páratlan számú pénzt, a sirba pedig marékszám aprópénzt szórnak. Kalapot tilos a halott fejére tenni, mert valakit magával visz. Ital is kerül a koporsóba, de ennivalót csak a sirra visznek, ill. vittek ki.

A halott szemöldelét fejtől lábíg és a száj előtt kereszt alakban föl vágják, hogy "ne a hátán hordja a tulvilágon, szabadon a kezibe vigye".

Ital nemcsak a koporsó mellékleteként szerepel, de mindkét csoportnál ismert a sirhelynek szeszestallal való locsolása is.

Temetés

A temetés szokásrendjét, hasonlóan a virrasztás menetéhez, a gyűjtő külső megfigyelőként kísérhette nyomon a kaposszentjakabi cigányoknál.⁶⁸

A halottat Kaposvár keleti részén fekvő, Kaposszentjakabhoz közel eső temetőben ravatalozták fel. Míg a halottat a háztól vitték temetni, a halott siratása is otthon történt, ma a halottasházban bucsuztatják és siratják el a rokonok halottjaikat.

A temetés napján, hétfőn délután, egy-két órával a temetés előtt, a telepiek a temetőhöz közel eső vendéglőben gyülekeztek /majd ide jöttek vissza a torra is/, külön csoportot alkotva a férfiak korcsoportok szerint. Négy csoport különült el kb. a következő elosztásban: 1/ az idősek /50-60 évesek/; 2/ középkorúak /kb. 40-50 évesek/; 3/ fiatalabbak /30-40 évesek/ és 4/ fiatalok /18 éves kortól/. Kávét, italt fogyasztottak,⁶⁹ beszélgettek, rossz előjelnek tartották az esős időt. A halott legidősebb fivére és annak fia "felügyeltek" az otttartózkodókra. Később megérkeztek az asszonyok is, megbeszéltek az indulás időpontját, majd ők kint várakoztak.

A család nőtagjai - a feleség, a halott lánya és a nőtestvére - ezalatt otthon, lakásukon tartózkodtak. A legidősebb fiú a halottasházhoz szállította a halott ruháit, a második legidősebb fiú pedig a zenészekről gondoskodott.⁷⁰

Miután a családtagok is megérkeztek a vendéglőbe, a menet elindult a temetőbe, éln a halott feleségével, akit legidősebb fia vezetett. Mögöttük a család nőtagjai ill. a rokonok - külön a nők és külön a férfiak. Az elkülönülésnek e módja a sir körül és érvényesült. A temetésre kisgyerek nem mehet.

A temetés menetét a halott testvérei szervezték meg és fizették, a gyerekek még a koszoruk kiválasztásába sem szólhattak bele.

A halottasház ravatalozójában mindenki elfoglalta helyét, megérkezett a "cigánybanda" is.

A rokonok közben - a halottöltötető hosszas rábeszélése után - megnézték a halott vajdát a hüllakambában, meg akartak győződni a holttest sértetlenségéről!

A hüllakamrában nagy sirást, jajveszék^{ba}elés^{be} kezdtek nők és férfiak egyaránt: "Jaj, Rupi, Rupi! Ugye alszó! Nézzétek, mit ha aludna!" Amig a legidősebb fivér a halott arcát törölgette zsebkeendőjével, a halottöltötető a feleségtől kapott köteg papírpénzt becsusztatta a halott zsebébe /magyarázatát lásd korábban - halotti mellékletek/, addig a nővér egyetlen rántással lehuzta a halott leplét.⁷²

Miután a családtagok ismét visszatértek a ravatalozóba, már felravatalozták a holttestet is. A zenekar magyar nótákat játszott, a zene halletára megkezdődött a "közös siratás"- kiabálás, jajveszékelés.

Kis idő múlva jobbról a férfiak menete elindult a koporsó felé, majd egyenként búcsút vettek a halottól. Halkan, hosszasan mondták - sajnós a gyűjtő számára rögzíthetetlen - érthetetlen szövegüket.

A halott legidősebb fivére sokáig időzött a ravatálnál és a koporsóba pénzt, pálinkásüveget "csempészett". Mögötte a halott fiai álltak születési sorrendben, a legkisebb fiú megcsókolta a halott lábát.

A halott lányá - mögötte az asszonyok - a másik oldalról közelítették meg a koporsót, nagyon siratta apját. A zenekar⁷⁴ szünet nélkül játszott.

A koporsó lezárása előtt a halott családja még egyszer a holttestet körülfalta, most már a fej felőli oldalon. A felravatalozott halott kivitelét lány hangos sikoltozása⁷⁵, a rokonság jajveszékeltése kísérte. A siratás a katolikus pap és a kántor érkezésével alábbhagyott, a zenekar is elcsöndesedett, megkezdődött a hivatalos temetési szertartás.

A családtagok, rokonok az egyházi szertartást csendben, szinte közömbösen hallgatták, minden meghatottság nélkül. A telepiek közül néhányan és a jelenlévő magyarok imádkoztak.

A szertartás végétével az egyház képviselői, mögöttük a halott kocsija majd a zenészek, nyomukban a férfiak - a családtagok és a szűkebb rokonság, a

férfiak után a nők, ill. az idegenek vonulnak a sírhelyhez, zeneszóval.

A sírhely - "előkelő helyen" - az ut mellett, a főkapuhoz közel eső részen volt, tulajdonképpen a halott szüleinek sírja az /rátemetkezés/.

A zeneszó, a síratásnak az egyházi ceremónia kezdete vetett véget, hogy majd folytatódják a kóporsó leengedésével.

Közben a halott lány elájult. Miután aszertartás befejeződött, az egyház képviselői is elmentek, mindenki a távozó zenészeket kereste: "Most kéne játszani!" - felkiáltásokkal. Amikor a koszorúk, virágok is a sírra kerültek, megindult a menet vissza az étterembe, hogy megüljék a halott tiszteletére tartott első tort. A temető kapujában a második legidősebb fiú fogadta feleségével a részvét-nyilvánításokat.

A halott síratása, a gyászoló család fájdalma, ill. az érzelmek külső jeleinek megnyilvánulása az évek során eltompult, finomodott. Csak az adatközlők elmondásai alapján tudjuk rekonstruálni a néhány évtizede még élő érzelmkitörések "látványosabb" gesztusait:

"Volt olyan, hogy lehuzta magáról a ruhát, repegette a kendőt, a haját tépte. A negyvenes években volt, hogy bele is ugrott /a gödörbe/. Jajgattak,

akkor fogták a nőt vagy a férfit és elvitték a sirtól."²⁷ "Megtépi hajukat, arcuját karmolják vagy megvágják a két cofjukat és bedobják a sirba. Mikor eltemették, hintik rá a port - igyál, mulassál! Muzsikával temetik, dalolnak, táncolnak, de csak az idegenek, a rokonok nem."⁷⁸ "Sirtak, hajukat tépték, kikarmolták magukat, kihaltak /elájultak/."⁷⁹

Az előző adatközlésben elhangzott temetőbeni ének, tánc szokása már a középkortól egyházilag tiltott szokás, hasonlóan a "duhaj halotti toroké" is.

Halotti torok - emléktorok

Kelet-Európában ismét, nálunk csak a román környezetben élő bukovinai és moldvai magyaroknál /székelyeknél/ és a cigány lakosság körében, az emléktorok tartása.

Kaposszentjakabon, az oláh cigányok körében az emléktorok időpontjai - a temetés napja, hatodik hét, évforduló - bizonyosan összefüggenek a lélek tulvilági életének állomásaival /lásd előbb/.

A szimóli oláh cigányoknál kilenced-napra és egy évre teritenek a halott számára. A teriteket a konyhába vagy az udvarra teszik ki, a tányérba olyan étel kerül, amit a halott szeretett. Ha reggelre az ételből hiányzik, a "halott szépen hazajött, nem hargszik". Ugyanitt az élő holttest elképzeléséhez kapcsolatba hozható az a szokás, amely a magyar nyelvterületen már csak szórványosan fordul elő, ti., hogy a virrasztáson a felravatalozott halottnak is teritenek. Néhány éve a sirra is vittek ételt, italt a cigányok, ma az enivalót a sirásónak, vagy az ott tartózkodó idegennek adják. Gyümölcsöt és italt még 1983-ban is vittek a sirra.⁸⁰ Harmadnapra pedig gyászmisét rendelnek!

Kaposszentjakabon kb. a hatvanas évekig a halottas háznál toroztak, ma legalább az első tort a vendéglőben tartják.

Az oláh cigányok hite szerint az idegenek által elfogyasztott tori étel és ital a tulvilágon a halott asztalára kerül. A halotti terítéket pedig abba a szobába tették /asztalra, ablakba/, ahol a halott ravatal volt, s ott az első éjszaka nem aludtak.

A tori ételből, italból rokon nem ehet, de kb. a századfordulón még e tilalom nem volt érvényben.⁸¹ Ma úgy tartják, hogy a rokon által elfogyasztott étel a halottat röviditené meg,⁸² és ilyen esetekben idegen számára kell fizetnie vacsorát.

A századfordulón a halottas háznál magyar asszonyok főzték a tori ételeket, külön a rokonok, külön az idegenek számára. A halott kedves ételét mindig az idegenek kapták.

A meghívás minéig a közeli férfirokon feladata. A toron, az étkezés előtt e férfirokon "beszédet tart", méltatja a halott jó tulajdonságait, köszönetet mond a virrasztóknak, a toron résztvevőknek és felszólítja a jelenlevőket a vacsora elfogyasztására: "Isten éltesse a többi halottal együtt, legyen előtte e enni-való".⁸³

A tori ételek közt szerepel^t a birkahus, a marhahus, káposzta, puliszka, kelt kalács, ill. italok.

"Valamikor nagyobb volt, mint a lakodalom. Ott

volt mindenki, akkor nem volt haragos. A rokonok Pesten még ma is így tartják. Van ott sült hus, rántott hus, túltelések. Kiviszik az udvarra az asztalt, ott esznek. Külön ételt a rokonok, külön a vendégek. A halottnak is teritenek, egy darab húst, egy kalácsot, vizet. Azt mondjuk, evett bále. Aztán a többit kidobják.⁸⁴

A vajda tiszteletére tartott tort vendéglőben készítették elő, az összeget a család állta. A temetésről a résztvevők egyenesen a torra mentek. Hátranézni közben nem szabad, halált jelent. /Elhárításként háromszor leköpködi az illető saját magát. 1983-ban fogyasztott tori ételek: pörkölt, rántott hus, bor, sör, pálinka, sütemény. Vérrokon nem ehet, nem ihat. Az italból az első korty a halotté /a földre öntik/. Koccintani tilos.

A tor végeztével elindulnak a torozók haza. E-lől a vendégek mennek, hátul egy csoportban a rokonok, a család.

A második emléktort hat hét után, a szigorú gyászidő leteltével, tartják. Ide már csak a meghívottak szűkebb csoportja megy. Most a háznál főznek és tá-lalnak, a családtagok is fogyaszthatnak a tori ételek-ből. A hangulat már vidámabb, mint az előző toron.

Egy év után, a gyász elteltével, évfordulóra ülik Szentjakabon a harmadik emléktort, ahol már énekelnek, táncolnak, "fölszabadul" a gyász.

A halotti tor szokását még századunkban is gyakorolták a szomszédos szláv népeknél, a románoknál és nyelvrokonainknál is, csak az emléktorok dátumai kötődtek különböző időpontokhoz, melynek magyarázata eltérő volt.

A gyász

A gyász a halál beálltától kezdődik, a gyászidő a temetés-től, s tart hat hétig /szigorú gyász/, ill. egy évig.

Legtovább a család gyászol, a sógorok, sógornők hat hétig, esetleg három hónapig. A szigorú gyász ideje alatt a nők hajukat levágják, nem fésülködnek, nem mosakszanak, nem mosnak és varrni sem szabad. A nők kibontott hajukat vörör, később fekete szalaggal kötik át. A férfiak nem borotválkoznak.⁸⁵ Énekelni, táncolni, szórakozni tilos.

Az asszonyok fekete kendőt kötnek, a férfiak fekete gyásslalagot viselnek. A fekete szín, mint a gyász színe, valószínűleg a cigányoknál is az utóbbi néhány évben terjedt csak el. Kaposszentjakabon a közeli rokon csak 16-18 éves kortól viselhet fekete gyászruhát, hiszen a szín kötelez, az azt megszegőt a közösség megszólja.

Ugyanitt a temetés után hat héttel a családtagok kimennek a temetőbe, ill. felkeresték a halott sírhelyét és valmilyen módon azt megjelölték /pl. bádoggal, piros szalaggal, lyukas huszfilléressel, drótdarabbal, stb./, hogy később megismerjék. E szokás magyarázata - az írástudatlanság.

1960-ban a vajda és a telep legidősebbjei "rendeletet hoztak", melynek értelmében a szigorú gyász tiltó cselekményei csökkentek, vagy megszűntek. E módosítás oka a telep és a város intenzívebb kapcsolata, "szégyenlenék már magukat így járni a városba".

A fenti példa is jól mutatja, hogy a szokás elemei idővel változnak, szigoruk enyhül, azokat újak váltják fel. Néhány elem pedig elveszíti létjogosultságát, elpusztul, feledésbe merül.

*

A kaposszentjakabi oláh cigányok természetv feletti lépésekre vonatkozó hiedelemanyagának tárgyalása, részletes elemzése tulnó e tanulmány ke- retein. E témával kapcsolatban a szerző már közölt résztanulmányt⁸⁷, egyrészt, másrészt a téma önálló publikációt érdemel.

Mindamellett Rostás Máté⁸⁸ hiedelemanyaga telje- sen egyedülálló a telepén. Ezt részben magyarázza Csik megyei származása /az eddigi adatok Székelyud- varhely környékéről származó adatközlők anyaga/, ill. az, hogy gyakorlatilag ő a telep egyik leg- idősebb, de minden bizonnyal a legjobb tudásu adat- közlője.

A harmadik érv is e közlés mellett szól, ti. a halottal kapcsolatos képzetek érthetetlenek, vagy nem egyértelműek Rostás Máté világgképének ismerete nélkül.

"A világon a legnagyobb ur a Luci Feri. Ő egysze- ményben a vizapa is. Az csinálja magát mindennek, ki- rálynak, vizapának. Az lent is él, fűnt is él, ötő- le magasabb nincs. Ő a király. Mindennek változik. Az lehet hal, kutya, macska, mindenféle.

Luci Feri felesége a vizanya. Tulajodnképpen ő pr- zi a vizet. Mintha van egy öregasszony a háznál, ő vi- gyáz a házra. Hát ő éppen ugy, ő vigyáz a vizre.

17.
Néprajzi Adattár
1927/15-2010

A viznek van szelleme. Ilyen forrásviznek. Vagy kutnak. Ha nem mondjuk neki:- Jó estét!- akkor nem ad vizet. Akkor olyan nyomást csinál, hogy az ember szive elreped! Ha mondja, hogy jó estét, akkor ad vizet.

Mikor jószág, vagy szarvas, nyul iszik vizet, akkor bal lábbal szépen letérdel a forráshoz. Tudják azok is, hogy mi a kötelességük.

A vizanya alszik bent a kutban vagy pedig a forrásban, ahol három forrás összetalálkozik. Alszik. Van ilyen, hogy 12 órkor, délben, akkor elmegy lányával, a szépasszonyokkal. Azok akkor táncolnak, üntenek bort, megkinálják a népet. Aki iszik, / a kezével int, hogy annak vége/.

A vizapa, az megy mindenfelé, mert viz álatl van mindenféle. Ha nem iszik az ember, meghal. Mert tulajdonképpen az embernek vére olyan forró, mert evvel csillapítsa magát. Leapsd az embernek az összes belső része viz nélkül.

A vízaps, a Luci Feri, ő mindig nincs otthon. Ő uton van, nézi a világot. A Föld-Európát. Ő bolyong mindenhol. Ugy csinálja a hullámokat, ugy csinál mindent. Akira aztán egyet gondol, megmozdítja és már bukfencöl a hajó, elmerül.

A vízanya, hát ő ez összes Európában a vizet, a hegyet, a fát, ezeket ő táplálja. Ad neki csücsöt. Így fejlődnek a kövek, a fák. Azért bent nedves a fa, mert vizet ér. Ő ad csücsöt, hogy nőnek a fák, meg a kövek./Ezt én a régi öregektől hallottam, de a fiatalok már nem tudják!/.

A vízanya, hát ő is elmegy boggrászni /bolyong/. Mikor elmegy járkálni, akkor ezekkel a szépasszonyokkal megy.

A szépasszonyok a vízanya családja, a bengák feleségei. A bengák Luci Feri fiai: Feri, Jancsi és a Pista. Feri kilenc éves, Jancsi hét, Pista három. A Ferinek éppen annyi ereje van, mind az apjának. Legerősebb mégis az apjuk. A Bengék vannak mindenhol, a földön is, a levegőben is. Annak mindegy, akárhol van, ott is, ahol az ember nem is gondol rá.

A beng - az egyet puskázik, abból olyan egy katonatiszt lesz /pl./, hogy! Vagy rendőr, vagy skárki, a legszebb asszony a világon, - ez olyan egy ember. Vagy nőnek, vagy férfinak változik. Lehet a legszebb nő, mutogassa magát, elveszi az ember figyelmét, azt csinál vele, amit akar. Sétáltassa a mezőn, l..

A szépasszonyok, a bengák feleségei, azok boszorkányok. Azok is járják /a világot/, a levegőben vannak. Van 12 óra. No, most ez megjelenhet váratlanul. Eszibe sincs az embernek. Valaminn gondoskodott /gondolkodott/, vagy a férjire, vagy a menyasszonyára: - Megjöttél? Megcsókolgatja, ölelkeznek, megenged neki mindent. Megzavarja annyira, hogy képes apját, anyját megölni, hogy csak legyen a felesége. De ő azt nem tudja, hogy az szépasszony.

A bengák, a kisördögök, meg a boszorkányok is fűnt vannak a levegőben. Amikor aze forgószeél van, hát akkor a beng veri a boszorkányt, a feleségit.

A boszorkányoknál van a beng.

Van három beng. Tetszett látni a cigkuszban? Van annak galambja, abból lesz a nyul, kacsá, minek akarja. Ez csak mutatvány, de igaz, és sikerül neki, mert van bengje szerecsére. De senki ezt nem tudja.

Aztán van a rosszera. Az ember, /akinek van/, kiejti a szót, a beng sugja neki: - Csapd be. Mindig a rosszra biztatja. Ez van az embernek csak az eszibe.

Van olyan /ember/, akinek van háromágu vagy ötágu buzája, vagy kétágu árpa. Annak nagyobb a tudománya. At-Jancsi tól csak a ~~Riska~~ a nagyobb, az többet tud. Ilyen buzájuk van az öregasszonyoknak, öntőasszonyoknak. Ez is boszorkány, ez már tud vitatkozni a benggel.

Benget lehet kapni vagy venni. Aki adja, /boszorkány/, annak sok bengje van. De ilyen csak Erdélyben van. Őket is a bengák tanítják.

Van a hétágu buza. Ilyen bokréta. Akinek az van, a cirkusz nem tud elindulni! A cirkuszos bengje nem tud mit csinálni.

A bengákat a boszorkány adja. Nem mindegyik, hanem az, aki le akar mondani, már idős. Mert eddig nem bír meghalni a boszorkány.

Meg akar halni a boszorkány. Van neki jó barátnéja, akkor annak odaadja: - Legyen a tied, vagy add bárkinek.

Ha nem tudja odaadni, akkor megszabaduk tőle másképp. Vesz egy öltöny ruhát, vagy pl. a szoknya korcsába belevarja, hogy ne vegyék észre és odaadja valakinek, hogy az ne vegye észre. Páratlan pénzt kér érte.

- Hova megyek gazdám? /Kérdi a beng/

- Elmész másik gazdához!

Ő engedelmeskedik. Átmegy egy másikhoz evvel a ruhával. Kér érte páratlan pénzt / a ruháért/. Aki páros pénzt ad, annak nem adja oda. Vagy selyemzsebkenőbe beleköti.

Az ördögöt időre adják. Van három hónapos, az semmi. Van hat hónapos, éves, három éves, öt éves, és komoly. Hét hónapos és örökbe.

Aztán háromszor meg lehet hosszabbítani /ami nem örökre szól/. A hétéves gazdájához már hat éves korába oda kell menni, ha még él, háromszor /páratlan szám! kell meghosszabbítani. Vagy megadja, vagy nem /a gazdája/.

Erőszakolni nem lehet.

De a bengekről ám gondoskodni kell! Mindenből először neki adni, mert ha elfelejti, akkor hamar odateszi a falhoz. Akkor megfogja az ember nyekát, és viszi a szittyába! / levegőbe!.

Bengát lehet keltetni is. Fekete kánya tojását 21 napig a hóna előtt köll birni, úgy mint a kotlós, kikeltetni. A férfinak akkor lesz nője, a nőnek férfija. De akkor az asszonyról le kell mondani, együtt kell vele élni.

Én így beszélgetek vele, ad nekem tanácsot. De ezt senki se tudja. Az még bolhának, akárminek csinálja magát. Amit én mondok, annak csinálja magát.

De kezelni kell ám! Ha akarok enni, az első falatot neki. Mielőtt beteszi a szájába, leejteni, az az övé. Cigaretta is, ő az első. Akkor az italból is kiönt neki, ő az első. Aztán ha mondja, hogy :- Igyak annyitá mind husz ember! - akkor annyit is ihat, semmi baja nem lesz.

Erdélyben van ilyen! Kisgalambfalva, Nagygalambfalva, Fenyéd, Zetelaka. Márénfalva - ezek goromba népek, de jó népek, az övék erősebb.

A kisördögötől nehéz megszabadulni. Vagy odadja, vagy átadja valakinek, ha nem, akkor marad a család részire.

Még van egy /mód/. Tetszik tudni, van az a fehér bőrű fa, nem nyirfa, más. Na, most. Be kell furni

egy furatot, megállapítja, hogy az ~~szexk~~ mekkora, olyan faszeget kell csinálni. Ha megy, ne szóljon senkinek, ha jön vissza, ne beszéljen senkivel. Ha köszönnék is, hajtss le a fejit.

Bal kezibe van a tudománya/ördüge/. Azt mondja neki:-Bujjál bele! Akkor bal kézzel azt a stuplit beteszi. Ne szóljon senkihez, hátra ne nézzen, nem telik bele tiz péré, elég az egész fa. Akkora a kiabálás! Mintha nem is tudna semmit, fogja magát és szépen menjen el.

Akinek van ilyenje, az az első, hogy bal lábbal kilép az utcára. Mert ha nem, már oda is teszi a falhoz. De amit parancsol az ember, azt megteszi.

Volt ilyen cigányember is, de széjjeltépték / az Ördögök/.

Van valsekinek ötsz találatja. Hát ennek is van. De itt Magyarországon nem, Erdélyben van inkább.

Tulajdonképpen a papnak is van beng. Sőt, Erdélyben, akinek van felesége, ottan a görög-keletieknek feleségük van, akkor az ékapja. Ha már van cssládja, az már akkor felubelinek ad. Lássó, hogy szegény, azt kiemeli. A epap a legnagyobb boszorkány.

A boszorkányokat úgy ismeri föl, hogy Karácsony szent este, elmegy a templomba. Előtte három vasárnapon egy kis dászkat, vagy lécet kell keresni, amin legyen három bütyök. De ki kell ütni e bütyköt, de úgy, mind a stupli, egybe.

Akkor szent este a harangláb alatt csak így bele-
néz, meglásso a boszorkányt. Egész 16 águ szarva van.
A 12 szarvu a legerősebb, a 16 szarvu tartja nekik a
misét. Aztán van eki macska, kutya.

A pap a legerősebb boszorkány, ő a főnökük.

Én is megkaphattam volna a benget! Üzent is
értem az Öregasszony Erdélyből, de nem tudtam el-
menni.

Akinek ördögöt adnak, azt előbb kipróbálják
/? a boszorkányok/. Sötét szobába kigyók, békák vannak,
ha nem fél, erős a szive, nem döbbenik meg a vér, ak-
kor kaphat.

Az erdőben sok tudomány van!

Van történetesen az erdőben - de nem jelölöm meg,
hogy hol - van két kutya. Farkas. De olyanok, mind a
sárkányok. Azok ha magát beengedik, akkor jó, akkor
az az asszony /boszorkány?/ az ad megának benget.
Ha ugatnak, akkor ne is próbálja, akkor bűnös ember,
nem engedik be.

Hát most itt a levegőben vannak a bengák, boszor-
kányok, ezek mind. Mennek a kigyók, sárkányok, mikor
ilyen zivatar van. Az megy mindenfelé, tönkretesz
mindent. Afölött van a Sunto, a Jó Isten.

A sárkányok ilyen mocsaras helyen /vannak/, ahol
nem jár senki, csak a madár. Olyan helyen tartózkod-

kodnak. Halastavakban. De az ott van ám, ott is női fel. Csak a garabonciás tudja kihívni. Az járja a világot, annak is van tudománya.

Van aztán a hársfakentár. Azt a garabonciás fogja. Vót egy ember, láttam én is azt az embert, két sor foga vót. De az nem eszik mást, mint krumplit, tejet, aludtejet, ilyesmit, gyümölcsöt. Hust nem.

Egyszer, 1949-ben mentünk a feleségemmel Kálmáncsába vásárra /Somogy megye/. Láttam én azt az embert. Hát mit látok? Elkezd olvasni.

Közben ott ment egy idős ember egy idős asszony-nyal. Azt mondja az ember, -~~sz~~za volt nála: -Hát, jó volna egy kis eső!

Ez vásár után volt nyáron, úgy öt-hat óra tájba. Eccer csak mit látok, mit hallot! Valami zörrenés van, elered az eső.

Ez az ember olvasott, és kijött onnét a kigyó. A vizből! Ez akkor van, mikor van ilyen nagy felhőszakadás, ilyen köd és jég, meg vihat, tördeli a fákat. Akkor megy! A vezérfelhőről megismerem! Az ahol van, ott se nincsen.

Kiolvassa a vizből, rádobja a hársfakentárt és megy vele. Erdélyben is volt.

Hát ami van összes tudomány, az abban a könyvben van. A Luci Feri is abból ~~is~~ tanulja a tudományát.

A garabonciásnak ott a könyv a kezibe, aminek akarja, annak változik.

* Az erdőben van az erdő anyja. Hát őt aztán nem látja senki, mert vajjában, kánya, mindenféleképpen van fünt a fán. Azt nem látja senki. Ő meg kukucskál, hogy mi van.

Viszont a bengák ott vannak körülötte! Aki bemegy arra a területre, hég ez megadja nekik az áldást!

Öregapám egyszer mondta, de köztünk már senki nem emlékszik rá, hogy az erdőben járkált^{ak} havasokon Erdélyben az óriások. Egyszer nagyon üvöltött az erdőben, faluról jött, falura ment. De erről nem tudott többet senki, nem tudták kikisérletezni. Mert ha láttak ilyesfélét, összeszeszaladott mindnek a fejébe.

Lüdürc is az erdőben lehet találkozni!

De azt csak békén kell hagyni!

Édesapám apja ment Századosból Csikszeredába. No, most egy akkora erdőn ment keresztül, a Hargita tetőn. Elkepte egy nagy eső, egy záporosó. Lóval mentek. Eccer csak ott volt a Lüdürc. Nagy kapapja vót, pijája, nagy parázs volt rajta. A ló észrevette, kiszabadult az embernek a keziből. Hát olyan esőt hagyott rájuk. Az a lüdürc vót. Volt velük egy öregasszony. A nyulak ott voltak az öregasszony lábánál. A nyulak! Hát azok voltak a bengák. Direkt látta őket, ekkor kis szarvuk volt. És előjött a Luci Feri. Anyám is velük volt, terhes volt.

Azt mondja a Luci Feri: - Szerencséd, hogy így vagy!
Fogd magad és menjél tovább! Hozzad azt a gyereket
/ a világra/ egészséggel!

A lüdürc nagy ember volt, akkora, hogy a felhőt
elérte. Kicsi is tud lenni. Hargitán fönt a tetőn
volt ez. A kirekedt lélek, ez mind a lüdürc volt.

Alattunk van egy másik világ, egy másik Európa.
Hát ott vannak ezek a Mulék, a halottak. Tulajdon-
képpen ez alattunk ott a pokol.

A mulék, a halottak, ezek négy óráig szabad nekik
tartózkodni /a földön?/. Ott lenn van a halál is.
A halál olyan /abból lesz/, pap, spácák, meggyilkol-
tak, akiknek sok bűnük volt, hazudtak, A pap is ha-
zudik! Ez megy minden képibe. Az lent van a halottak-
kal.

A Kirekedt lélek, a lüdürc, az lehet vízbe fulladt,
szándékosan megölt, agyonütött, fölkasztott, golyó
által meghalt, /szakadékba esett... - aki pillanatok
ellett meghal /nem természetes halállal/. Ez a kirekedt
lélek jár, lelket akar nyerni /maga helyett/.

Mentünk egyszer kocsival vásárba Mikor megyünk,
mit látunk!? Egy kutya az ut szélén, de az előre megy.
A lovak mentek, de az amikor visszanezett, megálltak
a lovak. Tulajdonképpen a ló a beng. Egyik lába ló-
láb, a másik meg liba.

Evvel találkoztunk, a kirekedt lélek /kel/. Csak
áll, és vár! Voltak velünk öregek, vettek sót meg
kenyeret, és így dobálták fehé. Ez változott.

Mindég változott. Eccer aztán lett fa. De a lovak nem mentek, eltörték a rudat, visszafordultak. Hát mit vesznek észre! Azon vannak, azon a szent helyen, ahonnét elindultak. Hajtotta a lovakat, és mégis ugyanott voltak, ahonnét elindultak.

Hát volt már virradat, fél öt lehetett. Hát mondja /a ló?/:- Időre ott leszünk! Ott is voltak! Aé beng vitte már, repitette. Senki se látta! A kirekedt lélek volt, ez mind a lüdbre.

A kisértet, ez ugyansz, mert a beng küldi. De a beng küldi a mulékat is. A beng mindennek változik, pap, hangya, minden lehet.

Jegyzetek

1. Kaposszentjakab, hajdani község, ma Kaposvár elővárosa. 1950-től tartozik Kaposvár lakott belterületéhez. Kaposszentjakab lakossága kb. 3 000 fő, ebből összesen 1 000 - 1 300 a cigány, közülük oláh cigány kb. 250 fő.
2. Szimő község - ma Zenné, Érsekújvári járás, Cseh-szlovákia, a Vág folyó bal partján fekszik Komáromtól északra. Határa a Vág mindkét partjára kiterjed, s a komáromi, galántai és az érsekújvári járás érintkező háromszögében fekszik. A középkorban Nyitra vármegyéhez, a XVII. századtól Csallóközhöz tartozott.
Szimő lakossága kb. 2 800 fő, ebből mintegy 100-150 fő az oláh cigány és néhány magyar cigány család.
3. Rostás Máté /1923/ Kaposszentjakabi adatközlőnek a magyarországi cigány csoportokra vonatkozó tudásanyaga forrásai és rétegei pontosan nem állapíthatók meg. Feltételezhető, hogy mint kereskedő, évtizedek óta járván az országot kapcsolatba kerülhetett egy-egy csoporttal; ill. az adatközlő elmondása alapján a szeptember 8-i csatkaibucsu évente a cigányság számára olyan találkozási alkalmat biztosít, ahol az ország valamennyi jelentősebb cigány csoportjának képviselői összegyűlnek.

4. A telepen élők választása ezért esett Kaposvárra, mert a szülők 1916-ban csempészáruval kereskedve Olaszországba jártak Gyákényesen, Jugoszlávián át, így közelebb kerültek a határhoz. Rostás Máté édesapja, Rostás Lejos 1913-ban Kaposváron volt katona, így jól ismerte a várost.
5. Teljes az elkülönülés, ami nyelvüket, öltözködés- és lakáskulturájukat, erkölcsüket, viselkedési normáikat, életmódjukat illeti.
Lásd részletesebben: Szapu M. 1981.
6. A tanulmánnyal kapcsolatos hang-, fotó- és adattári anyag megtalálható a Rippl-Rónai Múzeum /Kaposvár/ néprajzi csoportjának adattárában.
7. Bokol i, Szimón bokol o -cigánykenyér, keletlen bogácsfélé, hamuban sütötték, nem zsirban.
8. pl. a szimóni cigányoknál piros rongydarabkákat, vagy másé színűt /megegyezés szerint/, melyeket az utmenti bokrokra, fákra kötöttek; a cigány lova nem volt megpatkolva; miután el-ú hamvasztották a tüzet, a kocsival átmentek a hamun, a keréknyom adta a jelet; stb.
9. A kaposzjenjakabi oláh cigányok hétfőiés pénteki napon, szerencsétlen napokról lévén szó, nem indultak el otthonról.
Szerencsétlenséget jelent továbbá az uttesten átszaladó macska, hasonlóan a menyétasszony.

Ilyenkor visszafordulnak. Ugyanezt teszik, ha hullaszállító kocsival találkoznak. Am ha akasztott ember, férfi a halott, az szerencse. Nagyra értékelik az akasztott ember kötelét.

Szimón a fogat előtt menyecske nem mehetett el, mert szerencsétlenséget hozott.

10. Az idevonatkozó adatok csekély száma még nem teszi lehetővé a téma részletes taglalását, ám az adatokból kitűnik, hogy: pl. két házaspár egyazon községben az utcákat, ill. utcatorokat felosztja egymás közt.

Korábban gyalog, majd vonattal, busszal jártak házalná a telepiek, ma többen személygépkocsival, fogadott sofőrrel.

Ha beérnek egy faluba, először az utmenti keresztnél háromszor meghajolnak, vagy letérdelnek, háromszor keresztet vetnek, csak ezután kezdődik az árulás.

A Rippl-Rónai Múzeum /Kaposvár/ adatsárájában. hangarchivuma őrizi egy telepi cigány menyecske és egy magyar asszony alkuját.

11. Szimón a fiatal pár fejét hajnalban összeöntik, hogy házasságuk tartós legyen, "miné az ember kenyere", vagy a "kapavágás". Kaposzentjakabon a komák és a komasszonyok kezét is összeöntik, most azonban nem vörösborral, hanem pálinkával.

Mivel témánk szerint a fogalom lényegtelen,
a jelenséggel a tanulmányban nem foglalkozunk.

12. A hathetes szigoru gyász enyhítésére /lásd később!/
Kovács Rupi Rudolf, a vajda közlései alapján:
"1960-ban meghalt a nagybátyám..akkor hoztuk azt a rendeletet a fiával, Mátéval, hogy mi Magyarországon már minden két hétben borotválkozhatunk. Főzni, varrni, mosni, mosakodni is szabad a gyászi idő alatt. Szépnek szép a gyász, aki be tudja tartani, de mi ugye nem tudjuk be-tartani. Bejárunk a városba, meg itt Magyarországon már más..."

Még érdekesebb a visszajáró halottal kapcsolatos "rendelet". A telepiek 1948-ban kihirdették, hogy a halott nem jár vissza! "Erdélyben még azt mondták, hogy hazajár. De itt már a nép művelődött, már nem hittek. Így ezt mondjuk, hogy a halott már nem jár haza. Ha valamelyik halott hazajön, ekkor azt a Jó Isten engedi el."

13. Kovács Rupi Rudolf, a vajda halála után a telepiek nagy gondban voltak, kit válasszanak vajdának./
1983. szeptember 5./ . Az elhunyt legidősebb fia erkölcsi élete /elhagyta cigány feleségét és kislányát, most egy magyar lánnyal él együtt/, jellem-beli hibái /"félős" - halott édesapját nem merte megérinteni,.../ esélyét csökkentették, tekintélye

- megcsappant. A választás így a halott legidősebb férfitestvére, Kovács Domokosra esett.
14. Szimón a lány sokkal "kapósabb" volt, ha jól lopott. Hamarább elkelt, tekintélye nagyobb lett ezáltal a nők között, de férje előtt is.
15. Az öregek idegen telepről, vagy közösségből, /de fajtabeli/, érkeztek: pl. Ujvár /Nová Zámky/, Komárom /Komárno/, Guta /Kolárovo/, Naszvad /Nesvady/, Ggella /Hurbanovo/.... környékéről.
16. Sztojka János /1943/ Szimón
17. Kovács Domokos /1930/ Kaposzentjakab -több konkrét példát is említ: "Itt van a Pupos! Ment a hitre polyára, a férje nem hitte. Meg is halt. Mert igazságos a hit! Ezen a Puposon két bűn is volt. Volt az idegené is, ezért Pestre ment a paphoz /az az idegen/. A Pupos nem-sokára meg is halt.
- Régen bizony volt ilyen féltékenység. Apámat is nagyon féltette anyám, ők is voltak hiten még a harmincas években."
18. Kaposzentjakabon Rostásék háromszobás lakásban laknak, ennek ellenére a legidősebb fiu mai napig a szülőháznál alszik egy szobában.
19. Kaposzentjakabon 1983-ban Kovács Rupi Rudolf

50.000 forintot fizetett fia menyasszonyáért.

Ha a házasság nem lép életbe, vagy a fiatalok "szétmennek", a visszafizetett összeg megduplázódik, ez esetben 100.000 forint. /Pantosan a visszafizetendő összeg mennyisége képezte a perlekedés tárgyát a vajda virrasztásán is/.

20. Változatosan főznek, csak az ételek izesítése tér el a magyarokétól. Kedvelt^{ek} káposztafélék: savanyu káposzta, husos káposzta /ünnepi eledel/. Sok változatát ismerik a káposztás ételeknek. Keresztelőben, lakodalomkor még előszeretettel főzik a savanyu tüdőlevest ecetes-tojásos habarással. A husok közül a cigánypecsenye élvez elsőbbséget, de szívesen fogyasztják a töltött és egyéb sült husokat is. Képoszentjakabon egyik alkalommal ottlétem előtt pl kocsonyát főztek.
21. Lásd részletesen: Szapu M. , 1981.
22. A gyűjtés és a feldolgozás munkálatai 1979-től 1984. januárjáig folyamatosan történtek.
23. A vajda virrasztásán - 1983. szeptember 6-án -, a temetésén - 1983. szeptember 12-én - vett részt a gyűjtő, ahol hang- és fotóanyag is készült.
24. A szimői vajda halála utáni napokban érkezett csak a gyűjtő a cigány csoporthoz, de úgy, hogy már volt összehasonlító anyaga. Másrészt a gyűjtő is szimői származású, jól ismeri a helybélieket.

keresztet /rajzoltak/, az ajtószárfára is, mert a halott és az ördög is a fokhagymától távozik! Elmentek a tudós asszonyhoz és elvitték a fényképét a halottnak, hogy állandóan hazajár. Nincs nyugodalmuk, a gyerekek nem tudnak aludni, mert olyanokat csinál. Elmondja, hogy mit és akkor fogja a fényképet és a tudós asszony elmondja, hogy mit csináljenak, mit hozzenak neki. Elhozzák azt a dógot - mondjuk el kell menni a temetőbe és elhozni egy kis hantot. Elhozzák és akkor ő többet nem tud már csinálni, többet nem jár haza.

No, most van még egy! Van ilyen mise. Hat hét után elmennek, szolgálnak egy misét, hogy ne ártson, ne járjon haza a halott. Volt olyan tudatlan Erdélyben, nagyon messze van - Gyitró felé, hogy nem csinált misét, egy évig is hazajárt a halott.

A halott kopog, zörgött edényekkel, vót, akinek meg is mutatkozott, de úgyhogy csak az arcát mutatta meg. El is mentek a tudóshoz. Volt olyan halott, hogy nagyon rosszul csinálta, meg is égette az arcát, a kezét - rátette a jelt."

26. Kovács Rupi Rudolf, vajda, Kaposszentjakab /1935/ közlése. A továbbiakban a kaposszentjakabi adatlárközlők neve után nem kerül földrajzi helymegje-

lítés, csak a szimóliek kivételek ez alól.

27. Roetás Máté /1923/ közlése

28. Kovács Domokos /1930/ közlése

29. Konkrétan a vajda halálakor is elhangzott ez a kijelentés, hogy ha vért kapott volna, nem hal meg. A vér az életet jelenti. Egy kaposszent-jakabi cigányasszony egy magyar embertől kapott vért, akit később családtagként befogadtak, mert "egy vérük van". Lásd még Szepu M., 1981.é - Az erdő spját beleképzelik a fába. Az élő fát nem vágják ki, mert kifolyik a vére.

30. A cigányok vallásosnak tartják magukat, ám templomba csak ritkán mennek. A csatka bucsu azonban nagy esemény a cigányok életében, így minden év szeptember 8-án összejön Csatkán a cigányság színe-javá, ahol gyűlést tartanak, esetenként ~~Franciaországból~~ Franciaországból érkező cigány pap celebrálja a misét - nyelvükön/!/.
Franciaországból érkező cigány pap celebrálja a misét - nyelvükön/!/.

Vallásukra nézve katolikusok, az adatok azt sejtetik, hogy egy ideig a görög-keleti vallás hatása is érte őket. Vallásosságuk kimerül a külsőségekben. A tételes vallás "szejtéseit" felcserélik: gyakori a személycsere az Isten és Jézus Krisztus esetében, vagy a mennyország kapujában is őrt állhat Szt. Péteren kívül Szt. József, de Szt. Vendel is.

A gyerekeket templomban megkeresztelik, egyházi esküvőt már ritkábban tartanak. Karácsonykor, húsvétkor általában elmennek a templomba, halottak napján azonban minden körülmények között felkeresik halottaik sírhelyét.

A kaposzentjakabi cigányok között ismert néhány legenda-történet is, melyek helyenként sajátos színezetet kapnak:

"A világon a legnagyobb ur a Luci Feri. Annak felelése a vizanya. A Luci Ferinek fölöttese nincs, lent is, fent is él. Pozíciója van neki.

Mert Jézus Krisztus abban az időben próbára tette. Eccer csak előjött a szó, hogy játszoták, mind gyerekek, csináltak emberformát. Azt mondja /Jézus/:

- Ha már így van, mondd neki, hogy keljen föl!

Ránéz az Ördög: - Nem tudom!

- Hát vigyázz akkor!

- Miért vigyázzak?

- Mert figgeld, hogy föl fog kelni!

Ráfujt, fölkelte. De az ember lelke a Jézusé. A teste, az mind a halott. Alszik."

"Luci Ferinek még reg a cigaretta. Ez tünkretezi az embert. Mert, amit Luci Feri köpköd, az a dohány. Luci Feri találta föl!"

"Van egy gyűrűje, egy piros gyűrű. Az megmondja, hogy mi történik a világban!"

"A Pilátus nem ítélte el Jézust /nem akarta elidézni/, de muszáj volt. A Feri azt mondta: -Itéld el, ha nem, akkor .. Akkor lefejezték volna a bengák /ördögök/."

"Tudjs, hogy a görög-keletiek dupla keresztjéből hogyan lett egy kereszt?

Hát nem lehet csak így, egy keresztet csinálni! Azt mondja a pappal a kántornak: - Be, lehet egy kereszt! Ne tegyék föl ezt a dupla keresztet a templom tetejére, hanem csak egyet, akkor lesz keresztény!

Mert tulajdonképpen a Föld-Európa, ez köztes. Ez nem keresztény. Itt volt mind görög-keletiek. Akkor voltak, akik nincsenek megkeresztelve a pogányság. Aztán volt köztük, akinek dupla kereszt van, meg aztán egy kereszt!"

/Rostás Máté /1923/ Kaposzentjakab
Az adatközlő édesapja egy rövid ideig Egerben felszentelt római katolikus pap volt. /A dédapa állítólag még görög-keleti vallású volt/. A feleség elmondása alapján az apai nagypapa, -aki Majláth volt, s ki jó módú, de goromba ember - vetett véget fia pályafutásának, kiből később kereskedő lett.

A szakirodalmomban nem sok adatunk van cigány papokról. Erdős Kemill hagyatékában /Cigány Archivum,

Gyula 77 81.289: A cigányság kutatásainak helyzete Magyarországon, Kézirat/ találunk egy ada adatot, melyet a szerző a Néprajzi Múzeum Adattára, E.A. 2196 sz. alatt találta: "Sárközi Jakab Gyula ... cigány, mégpedig katolikus pap, aki a cigányok szemszögéből néz..."

Tomka Miklós: A cigányok története c. tanulmányában / Cigányok, honnét jöttek, -merre tartanak? Szerkesztette Szegő László, 1983. 44.1./ rámutat arra, hogy a XVI. századtól a cigányok közül egy-egy személy akár nemesi címet is nyerhet.

31. Kovács Domokos /1930/ közlése
32. Bihari József Morcsi, Szimó /1930/ közlése
33. Kovács Domokos /1930/ közlése
34. Sztojka Terézia Mária, Szimó /1920/ közlése
35. Sztojka János /1943/; Sztojka József /1952/ szimói adatközlők közlése
36. "Épp úgy, mint a ketonéságnál!" - szól közbe az adatközlő lánya.
37. Az adatközlő lányának az egyik helybeli rendőr mesélte, hogy látta a vajdát halála után a temető kapujában állni.
38. Kovács Domokos /1930/ közlése
39. ^{us.}
39. Mózsi József magyar adatközlő szerint Rostás Máté dédapja, Majláth, görög-keleti vallású, gazdag

ember volt, kiváltsággal birt. Az őseik Törökországon keresztül érkeztek Erdélybe, a dédapa még tudott törökül. Az anyai nagypapa - Gránosa-Századomon lakott Erdélyben, s e familiában volt boltos, mászáros, hentes, rendőr, titkárs,.. Az apa 1927-ben jött Kaposvárra.

41. Az ördögéről bővebben lásd a természetfeletti légyeknél
42. Az adatküzlő rákérdezés után válaszol
43. pokolbeli szenvedések
44. Rostás Máté /1923/ : "Én láttam ilyen nőt itt Kaposváron is. A szája piros és fekete, mintha zablós lenne. Az már tetetett el gyerekek. Olyan vicces volt azelőtt, de többet viccelni nem mert."
45. A gyűjtő kérésére az adatküzlő még egyszer összefoglalja.
46. A bűnös lélek váltságképp lelket ~~kez~~ visz maga helyett "megváltásképp" családjából.
47. Rostás Máté Boti /1923/ küzlése
48. Mészai József /1932/, r.kat., Kaposvár - Rostás Máté volt iskolatársa, szomszéds és gyermekkori barátja, ma fizetett sofőre.
- 489 Rostás Máté is utal erre, azonban itt Lucifer piros gyűrűjéről van szó, melyben mindent lát.
50. Kovács Rupi Rudolf /1935/ a vajda, kinek halála előtt pár nappal készült e beszélgetés.

51. Lakatos Györgyné Rádai Zsófia /1930/ küzlése
52. Rostás Gyula /1955/ küzlése
53. A halott legidősebb fivére elmulasztott a holttest ujjai közé pénzt tenni, ezért a ~~halott~~ hulla házában zsebkendőjével megtörölgette a halott arcát. Számára a zsebkendő jelenti majd a szerencsét /Kaposzentjaskab!/
54. A halott szemére és ujjai közé nem tesznek pénzt.
55. Ellenkező esetben a halott magával viszi azt is, aki ruháit viselte.
56. A haját zsebre teszik és otthon tűzbe dobják, hogy a szél el ne vigye, mert az rosszat jelent. Gyakori a hajjal történő varázslás és rontás módja is.
57. Hivogetni csak lakodalomba szoktak. Előszeretettel vannak párhuzamot a virrasztás, a tor és a lakodalom között.
58. Szimón a vajda halálakor egyszerre kb. 200 fő virrasztott. Csak itálra a család kb. 6 000 koronát költött. A halott vajda számára kriptá készült, a sírgödört szőnyeggel bélelték ki, oldalára csempe-
pétkerült. A koporsót piros szalagokkal engedték le.
A "jól értesült falubeliek" szerint a vajda temetése a családnak 40.000 koronába került.
59. Lakatos Gy Kovács Rupl Rudolf, a vajda virrasztása
- 1983. szeptember 6.

- Itt mondok köszönetet kollégáimnak: Gáll Évának, Gózszy Gábornénak, Winkler Ferencnek, hogy segítségemre voltak a helyszíni gyűjtésnél, valamint Sási Jánosnak a genetikai táblázat elkészítéséért.
60. A páratlan szám mindvégig a szokásanyag fontos eleme.
61. Az egymást váltó virrasztók szokása a kaposszentjakabi beás cigányoknál már általános gyakorlat.
62. A családban két halott lesz.
63. Ha valaki álmában tükörbe néz - halált jelent. Halált jelent továbbá pappal, meszeléssel, fekete színnel álmodni. Ugyanezt jelenti a kutya "tutulása", s ha valaki prüsszent. Ez esetben a ruhából egy darabot le kell tépnie, ugyanis a halott a közelben van.
64. A gyűjtőt a halott "szívbeli jó barátja"-ként tartották számon a telepen. A legidősebb fivér gondoskodott arról, hogy a gyűjtő a saját és ne a közös italból kapjon a virrasztáson, "nehogy elvegye a italmennyiséget a halott elől".
65. A legidősebb fiú Kis Rupi, a születési sorrendben őt követő Rekedt. A telepen születéskor a gyermekek születésüktől kezdve becenevet vagy ragadványnevet kapnak. Lásd néhány példát a mellékelt genetikai táblázaton!
66. Szepu M.: Mesemondás virrasztáson. A mesemondás és a mesetenulás alkalmai a kaposszentjakabi beás cigányoknál. KÉZIRAT.

67. A vajdasbotot egy komáromi öreg vajdától kapta még az elhunyt édesapja. Régi pénzvezetettel - diszitett vajdasbot volt. /Szimó/.
68. Kovács Rupl Rudolf, a vajda temetésének időpontja: 1983. szeptember 12.
69. Az első kortypt itt is a földre üntötték.
70. A zenekart Siklósról hozták, mert a telepiek szerint "igazi cigányzenekar" csak ott van.
71. A keleti temető Kaposváron modern halottsházzal felszerelt.
72. Így győződve meg arról, hogy a halott teljes értékű ember-e, a boncolást követően "nem hiányzik-e róla valami". E hiedelem a tulvilági képzetekkel kapcsolatos.
73. A cigányoknál is ismert az a hiedelem, hogy aki megfogja a halott nagylábaujját, nem fél majd a visszajáró halottól.
74. A zenekar - két hegedűs és egy nagybőgős.
75. A siratás, szalagon rögzítve, megtalálható a Rippl-Rónai Múzeum /Kaposvár/ néprajzi csoportja Hangerchivumában.
76. Néhányan földet is dobtak a sirba, bár néhány adat szerint a föld nehéz a halottnak.
77. Kovács Rupl Rudolf /1932/ közlése
78. Lékatos Györgyné Rádai Zsófia /1930/ közlése
79. Kovács Györgyné Pintyi Katalin közlése

80. A szimői vajda, Sztojka András temetése: 1983. augusztus 21. A temetés utáni napokban a sir négy sarkára körtét, az ottlévő pohárba italt, a kereszt alá égő cigarettát helyeztek.
81. Az egyik adatközlő apósa még evett édesanyja torán.
82. A gyűjtőt a halott rokonsága nem hívta meg a torra. Ennek oka - ítélték, hogy az nem ismerve az ő szokásikat, fogyaszt a tori ételekből, és a mennyiséget a halott elől venné el. Ám a helyzet fonákja, hogy visszautasítani a kínálatot nem szabad!
83. Sztojka János /1943/ Szimő - papírra vetette / cigány nyelven/ apja halotti torán tartott beszédét. Az anyag a Rippa-Rónai Múzeum /Kaposvár/ Adattárában található.
84. Rostás Máténé Pupos Ida /1924/ közlése
85. "Hogy nem borotválkoznak, azt valamikor a törökök, a asidók, mind tartották. Ez őstörök, muzulmán /szokás/. Valamikor Szt. Dávid is szakállas volt, Lucifer is." /Rostás Máté, 1923./
86. Lásd előbb, 12. jegyzetpont
87. Szapu M., 1981.
88. Rostás Máté /1923/ közlései

Gájékoztató irodalom

E tájékoztatóban szokásokra, néphitre vonatkozó irodalom nem szerepel, a szerző csupán néhány cigányokkal kapcsolatos tanulmányt sorol fel, amelyeket, főképp a terepmunka előkészítése során, különleges haszonnal forgatott.

BENCSIK, János, 1982.

A cigányok változó jelenünkben. Gyula.

Cigány népdalok. /Ford. Győzi László/

FO. XIII. 1981.7. 49-51.

Cigányok, honnét jöttek - menre tartanak? /Szerk.:

Szegő László/ Bp. 1983.

ERDŐS, Kamill, 1959. UJK. 1979.

A Békés megyei cigány dialektusok Magyarországon.

Gyula.

ERDŐS, Kamill, én.

A cigányok kutatásának helyzete Magyarországon.

Cigány Archivum Td 77.81.289. Gyula.

ERDŐS, Kamill, 1959.

Cigány törvényszék. Népr. Közl. 1959. 1-2. 203-215.1.

ERDŐS, Kamill, 1958.

Cigány temetés. Népr. Közl. III. 3-4. Bp. 107-127.1.

ERDŐS, Kamill, 1958.

A magyarországi cigányság. Törzsek, nemzetségek.

Népr. Közl. III. 1984 152-173.1.

FELFÖLDI, László, 1981.

Cigány folklórhagyományok. Muzeyumi kutatások Csongrád

megyében 1980. Szeged. 93-102.1.

HORVÁTH, Rudolf, én.

A magyarországi kóbor cigányok eredete, életmódja,

szokásai. Cigány Archivum. Gyula.C-369/1982. Gyula.

- KOVALCSIK, Katalin, 1982.
A királlyá lett juhász. Egy cigány epikus dal.
Zenetudományi dolgozatok. Bp. 291-299.1.
- KOVALCSIK, Katalin, 1981.
A szatmár megyei oláh cigányok lessu dalsáinak többszólamúsága. Zenetudományi dolgozatok. Bp. 261-271.1.
- Magyar Néprajzi Lexikon I-V. 1977-1982.
Idevágó fejezetek. Bp.
- Magyar Statisztikai Közlemények. UF.IX. 1895.
A Magyarországon 1893-ban január 31-én végrehajtott cigányösszeírás eredményei. Bp.
- MÉSZÁROS, György, 1974.
Cigánydialektusok Magyarországon. A JPMÉ XIV-XV, 1969-70. Pécs.
- ROMA, Válogatás a cigányokkal kapcsolatos sajtótermékekből. 1980. Népműv. Intézet. Bp. 1981.
- SZAPU, Magda, 1981.
A keposzentjakabi oláh cigányok hiedelemvilága. SMK/IV. Kaposvár. 127-139.1.
- TÁRKÁNY SZÜCS, Ernő, 1981.
Magyar jogi népszokások. Bp.
- VEKERDI, József, 1974.
A cigány népmese. Bp.
- VEKERDI, József, 1982.
A magyarországi cigány kutatások története. Debrecen.
- WLISLOCKI, Henrik, 1993.
A cigányok életmódja, szokásai, hiedelmei. In: A PA Pallas Nagy Lexikona IV. Bp. Cigányok különmelléklet, XXX.1.

A képek jegyzéke

A genetikai táblázatot és a jelmagyarázatot a tanulmány elejére, indítóknak kérem / javaslat: Kihajthatós, de be-
kötött formában/.

Képek

11. lap IV. bekezdés alá 1., 2. képek /fekvő/ egymás alá

1. számú kép szövege: A kaposszentjakabi vajda

2. - " - : us.

A szöveg folytatása a 11. l. V. bekezdéstől : Régen a vajdaság,...

19. lap V. bekezdés alá 3.-4. képek /álló/ egymás mellé

3.-4. számú képek szövege: Asszonyok

A szöveg folytatása a 19. l. VI. bek.-től: Néhány évvel....

20. l. IV. bek. alá 5. kép § fekvő/

5. kép szövege : Nők a családban

A szöveg folytatása a 20. l. V. bek.-től : A gyerekágyas anya....

21. l. I. bekezdés alá 6. kép /fekvő/

6. kép szövege: Kaposszentjakabon nyáron általá-
ban a ház elé kivitt tűzhelyen főznek

A szöveg folytatás nincs.

29. l. I. bekezdés alá 7. kép § fekvő/

7. kép szövege: Kovács Domokos, az új vajda

A szöveg folytatása a II. bekezdéstől: Kovács Domokos, üccse.....

44.1. IV. bekezdés alá 8., 9., 10., 11. képek
/fekvők, ill. 9.kép álló/ egymás alá

8. kép szövege: Az özvegy
9. kép " : A halott nővére
10. kép " : Sógornők
11. kép " : A halott legidősebb fia

A szöveg folytatása az V. bekezdéstől: A halott lánya.....

44.1. V. bekezdés alá 12., 13. képek /fekvő/ egymás alá
12. kép szövege: Virrasztó nők az udvaron
13. kép " : A szoba előtti padon

A szöveg folytatása a VI. Bekezdéstől: Este kilenc óra.....

45.1. III. bekezdés~~ét~~ alá 14., 15. képek /fekvő/ egymás alá

14. - 15. képeke szövege: Virrasztó férfiak a szobában

A szöveg folytatása a IV. bekezdéstől: A rokonság nőtagjai.....

47.1. V. bekezdés alá 16. kép /álló/

16. kép szövege: Ezen a képen az a jelenet látható,
amikor a gyűjtő a vajda szalagra
rögzített hangját a gyászolóknak
lejátsza

Szövegfolytatás nincs.

48.1. IV. bekezdés alá 17. kép /fekvő/

17. kép szövege: Zenészek

Szövegfolytatás nincs

49.1. V. bekezdés alá 18., 19., 20, 21. képek /fekvő/ egymás alá

18. - 21. képek szövege: A hullakamrában

A szöveg folytatása a VI. bekezdéstől: Miután a családtagok....

49.1. VI. bekezdés alá 22., 23., 24., 25. képek/fekvő/ egymás alá

22. kép szövege : Ravatal

24.,24.,25. képek szövege: Siratók

Szövegfolytatás nincs.

50.1. II. bekezdés~~étől~~ alá 26.,27. képek /fekvő/ egymás alá

26., 27., képek szövege: A férfiak

A szöveg folytatása a III. bekezdéstől: A halott lánya....

50.1. III. bekezdés alá 28. kép / fekvő/

28. kép szövege: Jolán

A szöveg folytatása a IV. bekezdéstől: A koporsó lezárása előtt...

50. 1. IV. bekezdés alá 29. kép /fekvő/

29. kép szövege: A család

A szöveg folytatása az V. bekezdéstől: A családtagok, rokonok...

51. 1. III. bekezdés~~étől~~ alá 30. kép /álló/, 31. kép /fekvő/
egymás mellé

30. és 31. képek szövege: Temetés

A szöveg folytatása a IV. bekezdéstől: Közben a halott lánya elájult....

52. 1. I. bekezdés alá 32. kép /fekvő/

32. kép szövege: Fájdalom

A szöveg folytatása a II. bekezdéstől: Az előző adatközlésben.....

52. 1. II. bekezdés alá 33.kép /fekvő/, 34./fekvő/,35. /fekvő/
36.kép /álló/ egymás alá

33. kép szövege: Szent Mihály lován /Szimő/
34. " " : Gyászmenet /Szimő/
35. " " : A vajda sírja /Szimő/
36. " " : Sírbatétel /Szimő/

Szöveg folytatás nincs.

56. 1. II. bekezdés~~étől~~ alá 37. kép /álló/
37. kép szöveg nélkül a címszó /Gyász/ alá kerül
A szöveg folytatása: A gyász a halál.....

58.1. II. bekezdés alá 38. kép /fekvő/
38. kép szövege: Rostás Máté és családja
A szöveg folytatása a III. bekezdéstől: A harmadik érv.....